

“Pravo na obrazovanje i srodna prava priznata su brojnim međunarodnim instrumentima za ljudska i prava manjina koji se neposredno primenjuju na Kosovu.

PRISTUP ZAJEDNICA PREDUNIVERZITETSKOM OBRAZOVANJU NA KOSOVU

Decembar 2018.

SADRŽAJ

KRATAK PREGLED	3
1. UVOD	4
1.1 Osnovne informacije.....	4
1.2 Predmet i svrha izveštaja.....	5
1.3 Metodologija.....	6
2. PRAVNI OKVIR I OKVIR PRAKTIČNE POLITIKE	8
3. PRISTUP ZAJEDNICA OBRAZOVANJU I PREDUSLOVI ZA KVALITETNO OBRAZOVANJE	10
3.1 Obrazovanje na albanskom jeziku.....	10
<i>Obrazovanje na albanskom jeziku u opštinama gde je zajednica kosovskih Albanaca u brojčanoj manjini</i>	11
3.2 Obrazovanje na jezicima zajednica.....	12
<i>Vannastavni program na romskom jeziku</i>	15
<i>Dodatni predmeti karakteristični za zajednice koji pomažu zajednicama u očuvanju njihovog identiteta</i>	16
3.3 Učenje službenih jezika.....	17
3.4 Podrška institucija u jednakom pristupu obrazovanju.....	18
4. PREGLED OBRAZOVANJA NA SRPSKOM JEZIKU	20
ZAKLJUČCI	25
PREPORUKE	27

SPISAK SKRAĆENICA

EKLJP	Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda
KP	Kabinet premijera
KPD	Konvencija o pravima deteta
KPJ	Kancelarija poverenika za jezike
KSPO	Kosovski strateški plan za obrazovanje
KUDŽ	Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena
KVSKIM	Kancelarije Vlade Srbije za Kosovo i Metohiju
MONT	Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije
MPNTR	Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
MPESKP	Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima
MZP	Ministarstvo za zajednice i povratak
OKZNM	Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina
OPPNUK	Okvir za plan i program nastave i učenja na Kosovu
OEBS	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
OUO	Opštinska uprava za obrazovanje
SE	Savet Evrope
SVZ	Savetodavno veće za zajednice
TSRNN	Timovi za sprečavanje i reagovanje povodom napuštanja i neupisivanja u osnovno obrazovanje
UDLJP	Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu
VKNM	Visoki komesar za nacionalne manjine
ZOS	Zakon o lokalnoj samoupravi
ZOUK	Zakon o obrazovanju u opštinama na Kosovu
ZZPPZ	Zakon o zaštiti i promovisanju prava i interesa zajednica i njihovih pripadnika
ZPOK	Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju na Kosovu
ZUJ	Zakon o upotrebi jezika

KRATAK PREGLED

Izveštaj ocenjuje pružanje preduniverzitetskog obrazovanja na Kosovu za zajednice u brojčanoj manjini na opštinskom nivou u periodu između 2014. i 2017. godine. Fokus izveštaja je na pristupu zajednica obrazovanju na albanskom i srpskom jeziku kao dva službena jezika, i na bosanskom, romskom i turskom kao jezicima zajednica u pogledu: dostupnosti obrazovanja na izabranom jeziku, uključujući fizički pristup i alternative kada takvo obrazovanje nije obezbeđeno kao što je subvencionisani prevoz; dostupnost udžbenika i dovoljno i kvalifikovano nastavno osoblje; dostupnost predmeta karakterističnih za zajednicu; institucionalne podrške zajednicama kroz stipendije i organizovanje prevoza, kao i nemogućnosti interakcije učenika iz različitih zajednica.

Ovaj izveštaj ocenjuje usklađenost kosovskog obrazovnog sistema sa normama sadržanim u pravnom okviru kosovskih institucija i pruža samo činjenični pregled srpskog obrazovnog plana i programa nastave i učenja na terenu. Što se tiče ocenjenog okvira, institucije uglavnom pružaju zajednicama odgovarajući nivo podrške u pristupu obrazovanju, kao što su prevoz, stipendije i časovi nadoknade koji se uglavnom pružaju u saradnji sa organizacijama građanskog društva. Još uvek nije pronađeno održivo rešenje za pružanje obrazovanja na srpskom jeziku u okviru kosovskog obrazovnog sistema. Obrazovanje na jezicima zajednica je generalno dostupno, ali obezbeđivanje udžbenika na bosanskom i turskom jeziku ostaje neujednačeno. Nepostojanje organizovanog prevoza za učenike ostaje problem u nekim opštinama, posebno u onima u kojima su kosovski Albanci u brojčanoj manjini. Škole u kojima se nastava u skladu sa kosovskim planom i programom nastave i učenja izvodi na bosanskom i turskom jeziku imaju albanski kao zvanični jezik; međutim, odgovarajući udžbenici za učenike kojima to nije maternji jezik još uvek nisu napisani. Osim predmeta na romskom jeziku koji sadrži elemente istorije i kulture i predmeta na turskom i bosanskom jeziku, bilo bi preporučljivo osmisliti i dodatne predmete karakteristične za zajednice.

Kosovski strateški plan za obrazovanje 2017-2021. uključuje kao jedan od svojih ciljeva razvoj i sprovođenje praktičnih politika i mehanizama za podsticanje međuetničkih odnosa kroz obrazovanje. Međutim, prilike za interakciju između učenika iz dva obrazovna sistema i dalje su nedovoljne i sporadične u praksi.

Izveštaj sadrži niz preporuka relevantnim institucijama u pogledu održivog pružanja obrazovanja zajednicama, završetka prevođenja plana i programa nastave i učenja na jezicima zajednica, kao i promovisanja dijaloga među zajednicama u obrazovanju, posebno u mešovitim školama gde dva obrazovna sistema dele školske prostorije. Izveštaj dalje preporučuje pisanje udžbenika za učenje albanskog jezika kao predmeta koji nije maternji jezik, sprovođenje sporazuma o međusobnom priznavanju diploma, kao i nastavak provere diploma Univerziteta u Severnoj Mitrovici i daljeg širenja procesa.

1. UVOD

1.1 Osnovne informacije

Prethodni izveštaj Misije Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) na Kosovu objavljen 2009. godine¹ uočio je dualitet obrazovnog sistema na Kosovu² prožet razdvajanjem učenika iz različitih zajednica. Izveštaj je dalje naglasio da su manje zajednice poput kosovskih Roma, kosovskih Aškalija, kosovskih Egipćana, kosovskih Crnogoraca, kosovskih Hrvata i kosovskih Goranaca imale manje mogućnosti za učenje o svojim kulturama i identitetima, dok udžbenici za srednjoškolsko obrazovanje na turskom i bosanskom jeziku nisu bili obezbeđeni. U nekim opštinama su takođe uočeni problemi sa fizičkim pristupom školama i nepostojanje organizovanog prevoza. Osim toga, prema dostupnim informacijama, u oba obrazovna sistema ne postoje mogućnosti za učenje drugog službenog jezika. Prethodni izveštaj je preporučio relevantnim obrazovnim institucijama da osmisle predmete karakteristične za zajednice, kao i da obezbede kompletan razvoj i distribuciju udžbenika za plan i program nastave i učenja na turskom i bosanskom jeziku. Izveštaj je takođe preporučio uvođenje predmeta drugog službenog jezika u okviru postojećeg plana i programa nastave i učenja uz sistematsko promovisanje mogućnosti za interkulturalno učenje i interakciju među učenicima iz različitih zajednica.

Prema podacima kosovskog Ministarstva obrazovanja, nauke i tehnologije (MONT), broj učenika iz zajednica u brojčanoj manjini koji je bio upisan u preduniverzitetsko obrazovanje u školskoj 2016/2017. iznosio je: 3 634 kosovskih Aškalija (1 927 dečaka, 1 707 devojčica); 3 774 kosovskih Bošnjaka (1 919 dečaka, 1 855 devojčica); 27 kosovskih Hrvata (13 dečaka, 14 devojčica); 817 kosovskih Egipćana (404 dečaka, 413 devojčica); 598 kosovskih Goranaca (319 dečaka, 279 devojčica); 1 424 kosovskih Roma (746 dečaka, 678 devojčica); 2 573 kosovskih Turaka (1 317 dečaka, 1 256 devojčica); 197 ostalih (101 dečak, 96 devojčica).³

Na osnovu podataka Školske uprave srpskog Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (MPNTR) u Severnoj Mitrovici, broj učenika koji je pohađao školu u skladu sa srpskim planom i programom nastave i učenja je iznosio otprilike 18 300 učenika u 2015 – 13 500 učenika koji su pohađali osnovne škole i 4 800 koji su pohađali srednje škole.⁴

Najvažniji razvoj, u pogledu obrazovanja na Kosovu, poslednjih godina bilo je usvajanje Kosovskog strateškog plana za obrazovanje (KSPO) za period 2017-2021. u decembru 2016. godine.⁵ Plan uključuje perspektive zajednica i rodnu perspektivu u svojim sedam strateških ciljeva koji su zatim strukturirani u niz rezultata koji sadrže aktivnosti i mere.⁶

¹ Izveštaj OEBS-a *Kosovske nevećinske zajednica u sistemima osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja* (april 2009), <http://www.osce.org/kosovo/36978?download=true> (pristupljeno 9. oktobra 2017) (u daljem tekstu „Izveštaj OEBS-a iz 2009.“). Delokrug i metodologija trenutnog izveštaja se samo delimično preklapa sa Izveštajem OEBS-a iz 2009.

² Kosovski plan i program nastave i učenja na albanskom, bosanskom i turskom jeziku, dok srpski plan i program nastave i učenja previđa obrazovanje samo na srpskom jeziku.

³ OEBS je 2015. godine primetio da uprkos postojećoj centralnoj bazi podataka MONT-a „Informacioni sistem za upravljanje u obrazovanju“, prakse za prikupljanje informacija o etničkoj pripadnosti učenika nisu standardizovane u svim opštinama, što dovodi do nepostojanja potpunih podataka raščlanjenih po zajednicama. Pored toga, škole koje rade prema srpskom planu i programu nastave i učenja ne dostavljaju MONT-u podatke o tome iz kojih su zajednica učenici.

⁴ Podaci su dobijeni iz istraživanja koje je sproveo OEBS 2015. OEBS nije bio u mogućnosti da dobije podatke od MPNTR u vreme kada su se obavljali razgovori za ovaj izveštaj 2017.

⁵ MONT, Kosovski strateški plan za obrazovanje (KSPO) 2017–2021, jul 2016. Dostupno na: <https://masht.rks-gov.net/uploads/2017/02/20161006-kesp-2017-2021.pdf> (pristupljeno 13. oktobra 2017).

⁶ 1) Učešće i inkluzija; 2) Upravljanje sistemom obrazovanja; 3) Osiguranje kvaliteta; 4) Profesionalni razvoj nastavnika; 5) Nastava i učenje; 6) Stručno obrazovanje i obrazovanje odraslih; i 7) Visoko obrazovanje.

Prvi strateški cilj KSPO „Učešće i inkluzija“ uključuje u svoje rezultate dijalog među zajednicama preko obrazovanja predviđajući osmišljavanje praktičnih politika i mehanizama za promovisanje raznolikosti i negovanje međuetničkog dijaloga i kontakta među zajednicama. Međutim, dva sistema su nastavila da funkcionišu odvojeno i sa ograničenom zvaničnom saradnjom, pretežno finansijske i tehničke prirode. Sa izuzetkom međusobnog priznavanja diploma⁷, pitanje dva obrazovna sistema na Kosovu nije uključeno u okvir dijaloga koji se vodi pod okriljem Evropske unije o normalizaciji odnosa između Prištine i Beograda.⁸ Oba obrazovna sistema preduzela su u proteklih nekoliko godina korake da uvedu časove romskog jezika.

1.2 Predmet i svrha izveštaja

Ovaj izveštaj pruža pregled stanja u preduniverzitetskom obrazovanju za zajednice u okviru kosovskog obrazovnog plana i programa nastave i učenja tokom školskih godina: septembar 2014 - jun 2015, septembar 2015 - jun 2016. i septembar 2016 - jun. 2017.

Fokusirajući se na kosovski obrazovni plan i programa nastave i učenja, izveštaj ispituje pružanje preduniverzitetskog obrazovanja za zajednice na nivou osnovne škole, niže srednje škole i više srednje škole, uključujući i stručne škole⁹ u pogledu:

- obrazovanja na službenim¹⁰ jezicima i jezicima zajednica - uključujući fizički pristup i sve zakonski propisane alternative koje institucije pružaju za obrazovanje na jeziku izbora, uključujući subvencionisani prevoz u području gde se takvo školovanje nudi, kao i dostupnost udžbenika i nastavnog osoblja;
- dostupnost predmeta karakterističnih za zajednice kako bi se omogućilo očuvanje identiteta za zajednice u brojčanoj manjini;
- mogućnosti za učenje službenih jezika za pripadnike zajednica koji prate nastavu po planu i programu nastave i učenja zajednica i kao drugi službeni jezik za one koji prate nastavu na albanskom jeziku;
- institucionalna podrška jednakom pristupu obrazovanja za zajednice, uključujući mere za promovisanje pohađanja, smanjenje napuštanja škole i pomoć učenicima u teškom položaju, kao što su organizovanje prevoza i davanje stipendija.

Uprkos dvojnomo obrazovnom sistemu, ovaj izveštaj ispituje usklađenost kosovskih institucija sa postojećim pravnim okvirom na Kosovu. U slučaju srpskog obrazovnog plana i programa nastave i učenja, izveštaj ukratko prikazuje postojeću situaciju u vezi sa pružanjem obrazovanja. Izveštaj ima za cilj da istakne, analizira i pruži informacije o dostupnom javnom obrazovanju za zajednice svim relevantnim zainteresovanim stranama kako bi se omogućilo javno zagovaranje i razvoj praktičnih politika.¹¹

⁷ Ministarstvo za dijalog, Trenutno stanje u primeni briselskih sporazuma, 16. jun – 25. novembar 2016, http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Kosovo_Report_on_State_of_Play_in_implementation_of_the_Brussels_Agreements_25_November_2016.pdf (pristupljeno 10. aprila 2018), str. 26; [2] Kancelarija Vlade Srbije za Kosovo i Metohiju (KVSKIM), Izveštaj o napretku u dijalogu između Beograda i Prištine (april – oktobar 2016), <http://www.kim.gov.rs/doc/2.1%20Izvestaj%20april-oktobar%202016%2018102016%20eng.pdf> (pristupljeno 10. aprila 2018), str. 11–12.

⁸ Poslednji sporazum o diplomama iz 2016. još uvek se ne primenjuje.

⁹ Kako bi izveštaj bio fokusiran, obrazovanje u vrtićima i predškolsko obrazovanje su isključeni iz procene.

¹⁰ U skladu sa Zakonom br. 2/L-37 o upotrebi jezika od 27. jula 2006, članom 2.1, albanski i srpski jezik su službeni jezici na Kosovu i imaju jednak status u kosovskim institucijama. Na opštinskom nivou, bosanski jezik ima status službenog jezika u Dragašu, Peći i Prizrenu; dok je priznat kao jezik u službenoj upotrebi u Istoku. Turski je službeni jezik u Mamuši i Prizrenu; dok je kao jezik u službenoj upotrebi priznat u Gnjilanu, Južnoj Mitrovici, Prištini i Vučitrnu. Osim toga, Romski jezik je priznat kao jezik u službenoj upotrebi u Gračanici.

¹¹ Od OEBS-ovog izveštaja iz 2009, *supra* fusnota 1 nije bilo sveobuhvatnog obavljenog izveštaja o obrazovanju za zajednice koji bi uzeo u obzir sve kompleksnosti i različite izazove s kojima su se susrele zajednice u dva obrazovna sistema i razlikuje odgovornosti institucija na opštinskom i vladinom nivou u pogledu pružanja obrazovanja zajednicama.

1.3 Metodologija

Metodologija korišćena u ovom izveštaju zasniva se na analizi kvalitativnih i kvantitativnih informacija prikupljenih u periodu između maja i juna 2017. kroz skup standardizovanih upitnika za svaku od grupa ispitanika. Podaci prikupljeni na osnovu razgovora upotpunjeni su dodatnim istraživanjem dostupnih dokumenata i nalazima redovnih aktivnosti praćenja Misije OEBS-a na Kosovu koji su ocenjeni prema ključnim međunarodnim i kosovskim pravnim standardima i praktičnim politikama.

Na lokalnom nivou, razgovore su obavili terenski timovi Misije OEBS-a na Kosovu sa tri grupe sagovornika u periodu od maja do juna 2017. kao što sledi:

- (i) obavljen je razgovor sa ukupno 93 predstavnika zajednice, bilo predstavnika organizacije građanskog društva aktivno uključenih u pitanja obrazovanja zajednice ili roditeljima koji su aktivni u roditeljskim savetima ili školskim odborima ili članovima opštinske uprave ili tela iz 33 opštine, uključujući i one u školama u kojima se nastava izvodi u skladu sa srpskim planom i programom nastave i učenja kako bi se stekao uvid o njihovim gledištima u pogledu obrazovanja.¹²
- (ii) razgovor je obavljen sa predstavnicima opštinskih uprava za obrazovanje (OUO) u 29 opština sa školama/razredima koje pohađaju članovi zajednica u brojčanoj manjini u datoj opštini, uključujući i škole u kojima se nastava izvodi u skladu sa srpskim planom i programom nastave i učenja.¹³
- (iii) razgovor je obavljen sa 66 direktora škola u 27 opština¹⁴ bez škola u kojima se nastava izvodi u skladu sa srpskim planom i programom nastave i učenja,¹⁵ jedanaestoro direktora u opštinama gde je zajednica kosovskih Albanaca u brojčanoj manjini, a gde se obrazovanje pruža na albanskom jeziku,¹⁶ 13 u školama gde se nastava izvodi na bosanskom jeziku,¹⁷ devet u školama gde se

¹² Razgovori su obavljani sa jednim predstavnikom svake zajednice jasno prisutne u datoj opštini, odnosno, gde opština predstavlja većinu u selu/naselju u opštini, ili je zastupljena preko organizacije građanskog društva na opštinskom nivou ili opštinskim strukturama ili ima roditeljsku aktivnost u upravi škole (na osnovu kombinovanih informacija iz popisa stanovništva na Kosovu sprovedenog 2011, Profila zajednica Misije OEBS-a na Kosovu i aktivnosti praćenja OEBS-ovih timova na terenu). Razgovori su obavljani u svim opštinama, sa izuzetkom pet opština sa pretežno stanovništvom iz zajednice kosovskih Albanaca (Glogovac, Elez Han, Junik, Kačanik i Mališevo). Razgovori su obavljani sa ukupno desetoro pripadnika iz zajednice kosovskih Albanaca (uključujući jednu ženu), 15 muškaraca iz zajednice kosovskih Aškalija, 11 pripadnika iz zajednice kosovskih Bošnjaka (uključujući osam žena), dve žene iz zajednice kosovskih Hrvata, šestoro pripadnika iz zajednice kosovskih Egipćana (uključujući jednu ženu), tri pripadnika iz zajednice kosovskih Goranaca (uključujući jednu ženu), jednog pripadnika iz zajednice kosovskih Crnogoraca, 15 pripadnika iz zajednice kosovskih Roma (uključujući dve žene), 24 pripadnika iz zajednice kosovskih Srba (uključujući osam žena) i šestoro pripadnika iz zajednice kosovskih Turaka (uključujući jednu ženu).

¹³ Osim pet monoetničkih opština Glogovac, Elez Han, Junik, Kačanik i Mališevo, četiri severne opštine Leposavić, Severna Mitrovica, Zubin Potok i Zvečan nisu uključene u ovu grupu jer u vreme razgovora nisu imale uspostavljene opštinske uprave za obrazovanje. Razgovori su obavljani sa ukupno 21 osobom iz zajednice kosovskih Albanaca (od kojih su sedam žene), sedmero iz zajednice kosovskih Srba (uključujući dve žene), tri osobe iz zajednice Kosovskih Turaka (svi muškarci), dve osobe iz zajednice kosovskih Bošnjaka (oboje muškarci) kao i predstavnicima opštinskih uprava za obrazovanje u 29 izabranih opština.

¹⁴ Nasuprot prethodne dve grupe, opštine Kamenica, Parteš, Ranilug, Srbica, Vitina i Vučitrn nisu bile uključene u ovu grupu jer u njima nije bilo škola koje su bile od značaja za procenu u vreme kada su se obavljali razgovori.

¹⁵ Škole koje rade pod Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (MPNTR) nisu analizirane sa aspekta usaglašenosti i nije obavljen razgovor sa njihovim predstavnicima. OEBS je obavio razgovor samo sa relevantnim predstavnicima zajednica iz opština u kojima postoje škole u kojima se nastava izvodi u skladu sa srpskim planom i programom nastave i učenja. Podaci za pregled ovih škola se zasnivaju na informacijama dobijenim od školske uprave u Severnoj Mitrovici 2015. za škole u kojima se nastava izvodi po srpskom planu i programu nastave i učenja koje je dopunjeno praćenjem OEBS-ovih terenskih timova i istraživanja dokumentacije sprovedenih 2016/2017.

¹⁶ Devet opština: Gračanica, Klokoč, Leposavić, Mamuša, Severna Mitrovica, Novo Brdo, Štrpce, Zubin Potok, Zvečan. Razgovor je obavljen sa desetoro direktora iz zajednice kosovskih Albanaca (uključujući dve žene) i jednim direktorom iz zajednice kosovskih Turaka.

¹⁷ Sedam opština: Dečane, Dragaš, Istok, Južna Mitrovica, Peć, Priština i Prizren. Razgovor je obavljen sa desetoro osoba iz zajednice kosovskih Albanaca (od kojih su četiri žene) i tri osobe iz zajednice kosovskih Bošnjaka (uključujući jednu ženu).

nastava izvodi na turskom jeziku,¹⁸ troje direktora škola gde se nude časovi romskog jezika, romske istorije i kulture u Đakovici, Uroševcu i Prizrenu (svi kosovski Albanci, uključujući jednu ženu) i 30 u školama koje pohađaju učenici iz zajednica kosovskih Roma ili kosovskih Aškalija ili kosovskih Egipćana (u opštinama sa srazmerom gde tri zajednice čine više od 0,5 odsto opštinskog stanovništva).¹⁹

Na nivou Vlade obavljani su razgovori sa šefom Odseka za obrazovanje zajednica u MONT-u i sa predstavnicima druge tri institucije vlasti ili mehanizama čije se nadležnosti delimično odnose na obrazovanje zajednica.²⁰

Izveštaj se sastoji iz tri dela i strukturiran je na sledeći način:

U prvom delu izveštaja navode se međunarodni i pravni standardi i praktične politike Kosova koji se odnose na obrazovanje zajednica na Kosovu. U drugom delu daje se pregled obrazovanja na albanskom jeziku i na jezicima zajednica, uključujući posebne teme koje se tiču zajednica, mogućnosti za učenje službenih jezika i institucionalne podrške za ravnopravnu dostupnost obrazovanja za sve zajednice. U trećem delu navodi se statistika o broju preduniverzitetskih škola, zajednica koje ih pohađaju i glavnim izazovima s kojima se suočava sistem obrazovanja u skladu sa srpskim planom i programom nastave i učenja.

Izveštaj se završava sumiranjem glavnih nalaza i davanjem preporuka relevantnim zainteresovanim stranama za otklanjanje utvrđenih nedostataka. U aneksima, na kraju izveštaja, dato je niz tabela sa pregledom vrsta obrazovanja koje postoje u svakoj opštini, kao i sa pregledom za svaku zajednicu.

---

¹⁸ Pet opština: Gnjilane, Mamuša, Južna Mitrovica, Priština, Prizren. Razgovor je obavljen sa šest osoba iz zajednice kosovskih Albanaca (jedna od njih je žena) i tri osobe iz zajednice kosovskih Turaka (uključujući jednu ženu).

¹⁹ Petnaest opština: Dečane, Uroševac, Kosovo Polje, Đakovica, Istok, Klina, Lipjan, Južna Mitrovica, Obilić, Peć, Podujevo, Prizren, Orahovac, Štimlje, Suva Reka. Obavljen je razgovor sa ukupno 29 direktora iz zajednice kosovskih Albanaca (uključujući tri žene) i jednim direktorom iz zajednice kosovskih Aškalija.

²⁰ Poverenik za jezike u Kancelariji poverenika za jezike (KPJ), stalni sekretar Ministarstva za zajednice i povratak (MZP) i viši pravni savetnik Sekretarijata Savetodavnog veća za zajednice (SSVZ) i članovi Radne grupe SVZ za obrazovanje. Direktor Kancelarije za pitanja zajednica (KPZ) pri Kabinetu premijera (KP) nije bio na raspolaganju za razgovor u fazi prikupljanja informacija tokom pripreme ovog izveštaja.

2. PRAVNI OKVIR I OKVIR PRAKTIČNE POLITIKE

Pravo na obrazovanje i srodna prava priznata su brojnim međunarodnim instrumentima za ljudska i prava manjina koji se neposredno primenjuju na Kosovo uključujući, Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, Konvenciju o pravima deteta, Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda sa njenim Protokolima, Okvirnu konvenciju Saveta Evrope o zaštiti nacionalnih manjina i Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena.²¹

Prava navedena u odredbama ovih instrumenata obuhvataju besplatno i obavezno osnovno obrazovanje i opštu dostupnost srednjoškolskom obrazovanju,²² ravnopravnu dostupnost obrazovanja i ravnopravne mogućnosti²³ ili pravo roditelja da biraju vrstu obrazovanja za svoju decu.²⁴ Pored toga, pripadnici zajednica imaju pravo da uče svoj maternji jezik²⁵ ili da im se nastava izvodi na njihovom maternjem jeziku u područjima u kojima te zajednice tradicionalno žive u znatnom broju, u zavisnosti od dovoljne potražnje,²⁶ ne dovodeći u pitanje učenje službenog jezika ili učenje na ovom jeziku.²⁷ Štaviše, u međunarodnim instrumentima o ljudskim pravima navodi se i cilj obrazovanja koji između ostalog, ide u pravcu razvijanja detetovog sopstvenog kulturnog identiteta, jezika, ličnosti i sposobnosti u njihovom punom potencijalu, uz pripremanje deteta za život u duhu razumevanja, mira, tolerancije, rodne ravnopravnosti i prijateljstva između svih naroda, etničkih i verskih grupa.²⁸

Pored toga, u brojnim međunarodnim instrumentima Visokog komesara za nacionalne manjine (VKNM) OEBS-a i Saveta Evrope (SE) daju se dalje smernice i utvrđuju standardi koji se odnose na obrazovanje zajednica.²⁹

Pravni okvir Kosova za obrazovanje³⁰ u velikoj meri uključuje međunarodne standarde. Ustavom i relevantnim zakonima se albanski i srpski jezik priznaju kao službeni jezici Kosova³¹ i garantuje se i uređuje pravo na sticanje obrazovanja u javnim ustanovama na jednom od službenih jezika po izboru, na svim nivoima.³² Pored toga, „pripadnici zajednica”

²¹ U članu 22 Ustava navode se međunarodni instrumenti za ljudska i prava manjina koji se direktno sprovode, uključujući sledeće: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (UDLJP), Rezolucija Generalne skupštine UN 217 A(III) od 10. decembra 1948. godine; Konvencija o pravima deteta (KPD), Rezolucija Generalne skupštine UN-a 44/20, od 20. novembra 1989. godine koja je stupila na snagu 2. septembra 1990. god.; Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (EKLJP), Savet Evrope (SE), od 4. novembra 1950. koja je stupila na snagu 3. septembra 1953. god. i njeni protokoli; Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina (OKZNM), SE, od 1. februara 1995. god., koja je stupila na snagu 1. februara 1998. god.; Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (KUDŽ), Rezolucija Generalne skupštine UN-a 34/180, od 18. decembra 1979. god., koja je stupila na snagu 3. septembra 1981. god. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (MPESKP), Rezolucija Generalne skupštine 2200A (XXI), od 16. decembra 1966. god., koja je stupila na snagu 3. januara 1976. god., nije u članu 22 Ustava navedena kao direktno sprovodiva. Međutim, navešće se kao referenca MPESKP jer sadrži suštinske odredbe koje se odnose na pravo na obrazovanje.

²² Videti član 26(1) UDLJP; član 13(2) MPESKP; član 2 Prvog protokola EKLJP, od 20. marta 1952. god.; član 28 KPD.

²³ Videti član 13(2) MPESKP; član 12(3) OKZNM.

²⁴ Videti član 26(3) UDLJP; član 13(2) MPESKP; član 2 Prvog protokola EKLJP; član 29 KPD.

²⁵ Videti član 14(1) OKZNM.

²⁶ Videti član 14(2) OKZNM.

²⁷ Videti član 14(3) OKZNM.

²⁸ Videti član 26(2) UDLJP; član 13(1) MPESKP; član 29(1) KPD.

²⁹ OEBS-ov VKNM *Haške preporuke u vezi sa pravima nacionalnih manjina na obrazovanje*, od 1. oktobra 1996. god., <http://www.osce.org/hcnm/32180> (pristupljeno 8. septembra 2017. god.); OEBS-ov VKNM *Ljubljanske smernice za integraciju raznolikih društava*, od 7. novembra 2012. god. (42), <http://www.osce.org/hcnm/96883> (pristupljeno 8. septembra 2017. god.); i *Prvi tematski komentar o obrazovanju u sklopu Okvirne konvencije Savetodavnog odbora OKZNM Saveta Evrope*, od 2. marta 2006. god., <http://www.coe.int/en/web/minorities/thematic-commentaries> (pristupljeno 8. septembra 2017. god.).

³⁰ Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju na Kosovu (ZPOK), br. 4/L-032, od 31. avgusta 2011. god.; Zakon o zaštiti i promovisanju prava i interesa zajednica i njihovih pripadnika, br. 3/L-047, (ZZPPZ), od 13. marta 2008. god.; Zakon o obrazovanju u opštinama na Kosovu br. 3/L-068 (ZOUK), od 15. juna 2008. god.; Zakon o upotrebi jezika na Kosovu, br. 2/L-037 (ZUJ), od 20. oktobra 2006. god.; Zakon o predškolskom obrazovanju na Kosovu, br. 2/L-052, od 6. marta 2006. god.; Zakon o lokalnoj samoupravi, br. 3/L-040, od 15. juna 2008. god.

³¹ Videti član 5 Ustava.

³² Videti član 59(2) Ustava; član 8(1) ZZPPZ; član 19(2) ZUJ.

čiji maternji jezik nije nijedan od službenih jezika imaju pravo da se u predškolskim, osnovnim i srednjim javnim ustanovama obrazuju na svom jeziku.³³ U slučajevima kada ne postoji obrazovanje na izabranom službenom ili jeziku zajednice, mora se pružiti alternativa, kao što je subvencionisani prevoz do područja gde takvo obrazovanje postoji.³⁴ Na kraju, KSPO 2017-2021. god. je glavni strateški dokument u kojem se navode obaveze organa vlasti u obezbeđivanju kvalitetnog obrazovanja za zajednice. Prvi strateški cilj KSPO „Učešće i inkluzija“ predviđa niz mera usmerenih na različite oblasti obrazovanja zajednica kao što su uvećanje stope upisa ugroženih zajednica, stručno osposobljavanje nastavnika o inkluzivnom obrazovanju, promovisanje raznolikosti i interakcije među zajednicama i učenje jezika. Preostalih šest ciljeva³⁵ takođe se odnose na inkluziju zajednice. Unutar fokus oblasti KSPO, predviđene su razne mere da se ostvari povećano angažovanje zajednica u upravljanju obrazovanjem, proširene mogućnosti za profesionalni razvoj i da se rešavaju posebne potrebe u skladu sa relevantnim zakonskim propisima. Ovo uključuje osmišljavanje specifičnih mehanizama u različitim oblastima, praćenje različitih aspekata rada obrazovnih ustanova, uzdizanje svesti i druge aktivnosti.

---

³³ Videti član 59(3) Ustava; član 8(1) ZZPPZ; član 20(1) ZUJ.

³⁴ Videti član 13(3) ZPOK; član 8(2) ZZPPZ; član 19(4) ZUJ.

³⁵ Videti *supra* fusnota 4

3. PRISTUP ZAJEDNICA OBRAZOVANJU I PREDUSLOVI ZA KVALITETNO OBRAZOVANJE

Pripadnici zajednica na Kosovu upisuju se u škole prema bilo kojem obrazovnom sistemu u zavisnosti od niza faktora, kao što su njihov jezik, geografska lokacija, veroispovest i/ili političko opredeljenje.³⁶ Pripadnici zajednica kosovskih Albanaca, kosovskih Bošnjaka, kosovskih Turaka, kosovskih Roma (koji žive u područjima gde su kosovski Albanci većina), kosovskih Aškalijsa i kosovskih Egipćana uglavnom pohađaju škole koje prate kosovski plan i program nastave i učenja; dok škole sa srpskim planom i programom nastave i učenja pogađaju uglavnom učenici iz zajednica kosovskih Srba, kosovskih Goranaca, kosovskih Hrvata, kosovskih Crnogoraca i kosovskih Roma (koji žive u područjima koja su pretežno naseljena kosovskim Srbima). Uz to, pripadnici zajednice kosovskih Bošnjaka u Leposaviću, Severnoj Mitrovici i Obiliću takođe se opredeljuju za obrazovanje prema srpskom planu i programu nastave i učenja. U zavisnosti od sistema koji pohađaju, specifična prava različitih zajednica se rešavaju na različite načine, a zajednice se susreću sa različitim izazovima u obrazovanju. Preduniverzitetsko obrazovanje na Kosovu uređeno je MONT-ovim Okvirom za plan i program nastave i učenja na Kosovu (OPPNUK).³⁷ Na lokalnom nivou preduniverzitetske institucije koje rade prema kosovskom planu i programu nastave i učenja su u nadležnosti opština, odnosno opštinskih uprava za obrazovanje (OUO).

3.1 Obrazovanje na albanskom jeziku

Relevantne zakonske odredbe:

Svaka osoba na Kosovu ima pravo na obrazovanje u javnim institucijama na svim nivoima na izabranom službenom jeziku.³⁸ MONT je zadužen da uredi ostvarivanje ovog prava. Pored toga, opštine su dužne da osiguraju izvođenje nastave na službenom jeziku koji osoba izabere ili da obezbede alternativnu mogućnost, kao što je subvencionisani prevoz do područja gde postoji takvo obrazovanje.³⁹

Preduniverzitetsko obrazovanje na Kosovu na albanskom jeziku uglavnom stižu pripadnici zajednice kosovskih Albanaca, kao i pripadnici zajednica kosovskih Aškalijsa i kosovskih Egipćana čiji je maternji jezik takođe albanski. Pored toga, pripadnici drugih zajednica čiji maternji jezik nije albanski, biraju ga kao jezik izvođenja nastave; konkretno kosovski Bošnjaci, kosovski Goranci, kosovski Turci i kosovski Romi (koji žive u područjima gde su kosovski Albanci većina).⁴⁰ Prema razgovoru obavljenom sa OUO u Gnjilanu, pripadnici drugih zajednica upisuju se na preduniverzitetsko obrazovanje na albanskom jeziku zbog niza razloga, uključujući nepostojanje kvalifikovanog osoblja za izvođenje nastave na jezicima zajednica, nepostojanja udžbenika na bosanskom i turskom jeziku kao jezicima zajednica i što je najvažnije, zbog boljih mogućnosti univerzitetskog obrazovanja na albanskom jeziku kao jeziku većine na Kosovu.

³⁶ Videti Izveštaj Misije OEBS-a na Kosovu o proceni prava zajednica, Četvrto izdanje, iz novembra 2015. godine <http://www.osce.org/kosovo/209956?download=true> (pristupljeno 9. oktobra 2017).

³⁷ OPPNUK uveden je 2011. godine, i probna faza još uvek traje. OPPNUK dostupan je na: http://www.ibe.unesco.org/curricula/kosovo/kv_alfw_2011_eng.pdf (pristupljeno 13. oktobra 2017). Plan i program nastave i učenja prati model 5+4+3, počevši od UNESCO-ve Međunarodne standardne klasifikacije obrazovanja (MSKO) Nivo 1 (osnovno obrazovanje, pet godina, od šeste godine života), nakon kojeg sledi Nivo 2 (niže srednje obrazovanje, četiri godine, od dvanaeste godine života) i Nivo 3 (više srednje obrazovanje, tri godine, od petnaeste godine života).

³⁸ Videti *supra*, fusnota 33

³⁹ Videti *supra*, fusnota 34

⁴⁰ Zajednica kosovskih Bošnjaka u Dragašu, Južnoj Mitrovici i Prizrenu; zajednica kosovskih Goranaca u Južnoj Mitrovici i Prištini; zajednica kosovskih Roma u Uroševcu, Đakovici, Istoku, Kamenici, Klini, Južnoj Mitrovici, Obiliću, Peći, Podujevu, Prizrenu, Orahovcu i Suvoj Reci; i zajednica kosovskih Turaka u Gnjilanu, Južnoj Mitrovici i Vučitrnu.

Obrazovanje na albanskom jeziku u opštinama gde je zajednica kosovskih Albanaca u brojčanoj manjini

Preduniverzitetsko obrazovanje na albanskom jeziku postoji u devet od deset opština u kojima je zajednica kosovskih Albanaca u brojčanoj manjini.⁴¹ Sa izuzetkom Štrpca i Novo Brda, obrazovanje na albanskom jeziku ograničeno je na nivo osnovnog i nižeg srednjeg obrazovanja.⁴² U opštinama u kojima Albanci nisu većina i u kojima ne postoji više srednje obrazovanje na albanskom jeziku, učenici putuju u susedne većinski albanske opštine da bi nastavili školovanje po završetku osnovnog i nižeg srednjeg obrazovanja.⁴³ U vreme kada je rađena procena, u četiri severne opštine,⁴⁴ škole sa nastavom na albanskom jeziku radile su uprkos nepostojanju OOU koje je tek trebalo formirati u sklopu administracije kosovskog obrazovnog plana i programa nastave i učenja.⁴⁵ U svim školama u devet opština, učenicima se redovno obezbeđuju udžbenici za plan i program nastave i učenja na albanskom jeziku. Niko od ispitanika nije prijavio probleme u vezi sa brojem kvalifikovanog nastavnog osoblja u ovim školama.

Opštine na Kosovu u kojima je albanska zajednica u brojčanoj manjini	Škole u kojima se nastava izvodi na albanskom jeziku	
	Osnovna škola i niži razredi srednje škole	Viši razredi srednje škole, uključujući stručne srednje škole
Gračanica	✓	
Klokot	✓	
Leposavić	✓	
Mamuša	✓	
Severna Mitrovica	✓	
Novo Brdo	✓	✓
Ranilug	Nema škola koje rade na albanskom jeziku. Opština obezbeđuje prevoz za 13 učenika kosovskih Albanaca osnovnih škola i nižih i viših razreda srednjih škola koji idu u školu u mestu Kamenica.	
Štrpce	✓	✓
Zubin Potok	✓	
Zvečan	✓	

Tabela 1 – Obrazovanje zajednice kosovskih Albanaca u opštinama u kojima su oni u brojčanoj manjini

⁴¹ Gračanica, Klokot, Leposavić, Mamuša, Severna Mitrovica, Novo Brdo, Štrpce, Zubin Potok i Zvečan. Preduniverzitetsko obrazovanje na albanskom jeziku nije dostupno u Ranilugu, ali opština obezbeđuje prevoz za albanske učenike koji pohađaju škole u mestu Kamenica.

⁴² Više srednje obrazovanje na albanskom jeziku postoji u većinski nealbanskim opštinama Novo Brdo (u Labljanu, viša srednja škola) i Štrpcu (u Feraji, stručna škola).

⁴³ Na primer, učenici iz četiri severne opštine pohađaju više srednje obrazovanje u Južnoj Mitrovici, učenici iz Mamuše putuju u Prizren.

⁴⁴ Leposavić, Severna Mitrovica, Zubin Potok i Zvečan.

⁴⁵ Najnovije informacije nakon izveštajnog perioda: predsednik Opštine Leposavić imenovao je 2017. godine direktora za obrazovanje, kojeg je u februaru 2018. godine zamenio drugi službenik. U Administrativnoj kancelariji u Severnoj Mitrovici postoji direktor za kulturu, omladinu i sport. Preostale dve opštine, Zubin Potok i Zvečan, još uvek nisu imenovale službenika ili direktora nadležnog za obrazovanje.

Međutim, pitanja prevoza negativno se odražavaju na dostupnost obrazovanja za učenike iz nekih od ovih škola. U Leposaviću je za učenike koji iz Košutova i Ceranja putuju u školu u Šaljskoj Bistrici nekada bio obezbeđen minibus lošeg kvaliteta, koji je opština naposljetku zamenila u oktobru 2017. godine. U Zvečanu ne postoji školski autobus za učenike iz Lipe i Žaža koji idu u niže razrede srednje škole u Boljetinu. Nepostojanje organizovanog i subvencionisanog prevoza do viših srednjih škola u Južnoj Mitrovici otežava pohađanje nastave učenicima iz ugroženih porodica. Prevoz takođe nije organizovan niti do škole u Mikronaselju (u Severnoj Mitrovici). Učenicima iz zajednica kosovskih Albanaca i kosovskih Aškalija iz sela Radevo, Suvi Do i Skulanevo (Gračanica) koji pohađaju škole u kojima se nastava izvodi u skladu sa kosovskim planom i programa nastave i učenja na albanskom jeziku u opštini Lipljan se takođe redovno ne obezbeđuje prevoz. Osim toga, ispitanici iz zajednica kosovskih Albanaca, kosovskih Aškalija i kosovskih Roma u Gnjilanu, Novom Brdu i Štrpcu su naveli da je nepostojanje stalnog obezbeđenog prevoza za učenike jedan od izazova zajednica u pogledu pristupa obrazovanju.

Ispitanici su takođe naglasili da je loša infrastruktura u školi u Kišnici (Gračanica)⁴⁶ i u školi u Mikronaselju koja je smeštena u kontejneru. U potonjem slučaju ova situacija dovodi do slabije stope upisa, jer se roditelji opredeljuju da svoju decu upisuju u škole južno od Ibra. Direktori škola u Štrpcu i Novom Brdu sa kojima je obavljen razgovor iznose zabrinutost zbog nedovoljnog finansiranja za obrazovanje, rekavši da budžet koji njihove opštine izdvajaju za obrazovanje nije dovoljan da u potpunosti pokrije troškove svih škola. Osim obezbeđivanja prevoza, institucije nisu obezbedile nikakve dodatne alternative kako bi obezbedile školovanje na jeziku prema ličnom izboru.

3.2 Obrazovanje na jezicima zajednica

Relevantne zakonske odredbe:

Osobe koje pripadaju zajednicama čiji jezik nije službeni jezik u datoj opštini, imaju pravo da nastavu pohađaju na svom jeziku.⁴⁷ Vlada bi trebalo da uvede integrisani plan i programa nastave i učenja za jezike zajednica koji nisu službeni jezici.⁴⁸ Minimalni prag za formiranje razreda na jezicima zajednica trebalo bi da bude niži od uobičajenog praga predviđenog za obrazovne institucije.⁴⁹ MONT će raspoloživim sredstvima osigurati da dovoljno kadrova bude obučeno da drži nastavu po planu i programu na jeziku zajednice. Dotični nastavnici bi trebalo da budu upoznati sa identitetom zajednica.⁵⁰ Opštine će osigurati obrazovni proces na preduniverzitetskom nivou na svim službenim jezicima i na jezicima zajednica na kojima se izvodi nastava. Kada takvo obrazovanje nije na raspolaganju unutar njihovih teritorija, opštine će obezbediti alternativna rešenja. To može da uključuje subvencionisani prevoz do područja gde je takvo školovanje moguće.⁵¹ Udžbenici na jezicima zajednica za nastavu na nivou osnovnog i nižeg srednjeg obrazovanja biće obezbeđeni besplatno.⁵²

Kada je u pitanju preduniverzitetsko obrazovanje na jezicima zajednica prema sistemu kosovskog plana i programa nastave i učenja, MONT je pripremio plan i program nastave i učenja za preduniverzitetsko obrazovanje na turskom i bosanskom jeziku. Prema rečima

⁴⁶ Kosovski Albanac koji je predsedavajući Opštinskog odbora za zajednice u Gračanici izvestio je terenske timove Misije OEBS-a na Kosovu o lošem stanju osnovne i niže srednje škole „Ditët e Minatorit“ u Kišnici, što je potvrdio i direktor te škole. U vreme pisanja ovog izveštaja gradi se novi školski objekat, prema sporazumu Opštine i MONT-a.

⁴⁷ Videti *supra*, fusnota 35

⁴⁸ Videti član 8.7 ZZPPZ.

⁴⁹ Videti član 8.1 ZZPPZ.

⁵⁰ Videti član 8.9 ZZPPZ.

⁵¹ Videti *supra* fusnota 34

⁵² Videti član 27(2) ZPOK.

šefa Odseka za obrazovanje zajednica u MONT-u sa kojim je obavljen razgovor, zajednice nisu bile uključene niti konsultovane oko pripreme plana i programa nastave i učenja, osim što su iz tih zajednica angažovani stručnjaci da osmisle predmete jezika, istorije, muzičkog i likovnog vaspitanja. Ispitanik iz MONT-a naveo je da je u toku prevođenje opštih predmeta sa albanskog na bosanski i turski jezik, prema planu i programu nastave i učenja iz 2011. godine za preduniverzitetsko obrazovanje. U vreme objavljivanja ovog izveštaja rad na tome još uvek nije bio završen.

Preduniverzitetsko obrazovanje na bosanskom jeziku omogućeno je u sedam⁵³ od ukupno devet opština⁵⁴ gde je u značajnoj meri zastupljeno stanovništvo kosovskih Bošnjaka. Takođe je dostupno u opštini Đakovica gde je formiran razred na bosanskom jeziku na nivou osnovne škole u školskoj godini 2016/2017. na osnovu zahteva porodice kosovskih Bošnjaka koji su želeli da njihovo dvoje dece pohađa nastavu na bosanskom jeziku. Informacije o broju škola u kojima se nastava odvija na bosanskom jeziku nalaze se u tabeli 2 u nastavku.

Opštine sa značajnom zastupljenošću pripadnika zajednice kosovskih Bošnjaka upisanih na preduniverzitetsko obrazovanje	Škole sa razredima gde se nastava odvija na bosanskom jeziku ⁵⁵	
	Osnovna škola i niži razredi srednje škole	Viši razredi srednje škole, uključujući stručne srednje škole
Dečane	1	0
Dragaš	9	1
Đakovica	1	0
Istok	2	0
Leposavić	Učenici prate nastavu na srpskom jeziku, pod upravom MONT-a	
Severna Mitrovica	Učenici prate nastavu na srpskom jeziku, pod upravom MONT-a	
Južna Mitrovica	1	1
Peć	6	4
Priština	1	1
Prizren	21	4

Tabela 2 – Preduniverzitetsko obrazovanje zajednice kosovskih Bošnjaka

Preduniverzitetsko obrazovanje na turskom jeziku omogućeno je u pet⁵⁶ od ukupno šest opština gde je u značajnoj meri zastupljeno stanovništvo kosovskih Turaka. Informacije o broju škola u kojima se nastava odvija na turskom jeziku nalaze se u tabeli 3 u nastavku.

⁵³ Dečani, Dragaš, Istok, južna Mitrovica, Peć, Priština i Prizren.

⁵⁴ Nastava na bosanskom jeziku nije dostupna u opštinama Leposavić i Severna Mitrovica, gde pripadnici zajednice kosovskih Bošnjaka pohađaju nastavu na srpskom jeziku u okviru institucija koje rade po srpskom planu i programu nastave i učenja.

⁵⁵ Spisak sadrži matične škole i isturena odeljenja škole.

⁵⁶ Preduniverzitetsko obrazovanje na turskom jeziku omogućeno je u Gnjilanu, Mamuši, Južnoj Mitrovici, Prištini i Prizrenu. Nije omogućeno u Vučitrnu.

Opštine sa značajnom zastupljenošću pripadnika zajednice kosovskih Turaka upisanih na preduniverzitetsko obrazovanje	Škole sa razredima gde se nastava odvija na turskom jeziku ⁵⁷	
	Osnovna škola i niži razredi srednjeg obrazovanja	Viši razredi srednje škole, uključujući stručne srednje škole
Gnjilane	2	1
Mamuša	1	1
Južna Mitrovica	1	-
Priština	1	1
Prizren	6	4
Vučitrn	Bez škola sa razredima gde se nastava obavlja na turskom jeziku	

Tabela 3 – Preduniverzitetsko obrazovanje zajednice kosovskih Turaka

Glavni izazov za pripadnike zajednica koji nastavu prate na bosanskom i turskom jeziku predstavlja obezbeđivanje udžbenika na ovim jezicima. Neki učenici moraju da koriste skripte (kopirane knjige) s obzirom da nisu dostupni svi udžbenici za više razrede srednjeg obrazovanja.⁵⁸ Predstavnik kosovskih Bošnjaka iz Istoka je izjavio da đaci ne dobijaju udžbenike na vreme na početku školske godine. Većina predstavnika opštinskih odeljenja za obrazovanje su takođe uočili nepostojanje udžbenika napisanih na oba jezika uglavnom za više razrede srednjeg obrazovanja, ali i na nivou osnovnog obrazovanja i nižih razreda srednje škole. Kako bi zadovoljio potrebe za udžbenicima, MONT je uvezio udžbenike iz Bosne i Hercegovine i Turske. Prema izjavama predstavnika zajednica i predstavnika opštinskih odeljenja za obrazovanje, međutim, neki udžbenici nisu prilagođeni kosovskom kontekstu i nisu u potpunosti u skladu sa kosovskim planom i programom nastave i učenja kod viših razreda srednjeg obrazovanja.⁵⁹

Ispitanici nisu prijavili nikakav problem u vezi sa fizičkim pristupom školama i prevozu.

Osim toga, predstavnici zajednice kosovskih Bošnjaka sa kojima je razgovarano u Đakovici, Dragašu i Prizrenu uočili su nedostatak obrazovnih programa za srednjoškolski nivo na bosanskom jeziku. Ispitanik iz Đakovice je izjavio da omogućavanje osnovnog obrazovanja samo na bosanskom jeziku u opštini može predstavljati izazov za učenike na višim obrazovnim nivoima jer oni mogu da nastave svoje obrazovanje u Đakovici samo na albanskom jeziku. Ispitanici su izrazili zabrinutost u pogledu budućeg akademskog učinka svoje dece ukoliko bi izabrali albanski jezik kao glavni jezik na kojem se izvodi nastava nakon završetka osnovne škole. Bilo bi od pomoći kada bi se za te učenike na nivo osnovne škole obezbedili intenzivni časovi albanskog jezika kao predmeta službenog jezika ili kada bi opština ponudila nastavak preduniverzitetskog obrazovanja na bosanskom jeziku.

Što se tiče raspoloživosti stručnog osoblja za držanje nastave na bosanskom i turskom, predstavnici opštinskih odeljenja za obrazovanje iz Gnjilana, Prištine, Dragaša i Prizrena su pomenuli izazove u vezi sa pronalaženjem kandidata iz zajednica sa odgovarajućom stručnom spremom u oblasti obrazovanja, odgovarajućim jezičkim veštinama, ali i

⁵⁷ Spisak sadrži matične škole i isturena odeljenja škole.

⁵⁸ Predstavnici zajednica iz Dragaša i Prištine izjavili su da učenici koriste fotokopirane knjige, dok je u Mamuši samo par udžbenika dostupno na turskom jeziku za više razrede srednje škole.

⁵⁹ Ispitanik iz zajednice kosovskih Turaka iz Gnjilana je izjavio da su udžbenici na nivou osnovnog obrazovanja prilagođeni kosovskom kontekstu, međutim, učenici viših razreda srednjih škola uče geografiju i istoriju Turske. Ispitanici iz Dragaša i Prizrena su uočili da udžbenici na bosanskom jeziku takođe nisu prilagođeni kosovskom kontekstu. Kao što su uočili predstavnici Opštinskog odeljenja za obrazovanje u Dragašu ovo negativno utiče na rezultate učenika na poslednjem maturalnom ispitu, što takođe utiče na njihovu mogućnost da se upišu na javne univerzitete koji uzimaju u obzir rezultate sa maturalnog ispita). Pored toga, ispitanik je takođe pomenuo da je prevod udžbenika sa albanskog na bosanski jezik lošeg kvaliteta.

poteškoće oko priznavanja srpskih univerzitetskih diploma i nostrifikaciju diploma stečenih u Bosni i Hercegovini. Predstavnici opštinskih odeljenja za obrazovanje u Prištini i Dragašu su dalje uočili dodatne prepreke na koje nailaze u zapošljavanju kvalifikovanih kandidatkinja. Prema izjavama ispitanika iz škola koji drže nastavu na turskom u Gnjilanu i Južnoj Mitrovici, nastavnici iz ovih škola rade na dobrovoljnoj osnovi uz simboličnu finansijsku podršku koju pruža ambasada Turske na Kosovu. Direktori škola u Dragašu su potvrdili da je mali broj devojaka svršenih studenata univerziteta doveo do zapošljavanja malog broja nastavnica.

S druge strane pozitivno je da sve opštine u kojima škole imaju nastavu na jezicima zajednica, osim Dragaša, navodno uzimaju u obzir pripadnost određenoj zajednici i jezičke veštine kandidata sa odgovarajućem stručnom spremom prilikom zapošljavanja nastavnika koji će predavati na bosanskom i turskom jeziku, čime se podstiče zapošljavanje pripadnika zajednica. Ovo se uglavnom obavlja kroz procenu jezičkih veština kandidata i kroz učešće opštinskih koordinatora za obrazovanje na jezicima zajednica u radu komisije za zapošljavanje. Na sličan način, Univerzitet u Prizrenu je jedina visokoškolska ustanova na Kosovu koja nudi programe osnovnih studija za nastavnike i pedagoge na nivou predškolskog i osnovnog obrazovanja na bosanskom i turskom jeziku.

Interakcija među školskim učenicima iz različitih zajednica u školama gde se nastava odvija u skladu sa nastavnim planom i programa nastave i učenja na albanskom jeziku i jeziku zajednice je uglavnom pozitivna. Na primer, u takvim školama u Dragašu i Prizrenu, školska deca, navodno, koriste ista školska ulazna vrata, školsko dvorište, školske ormariće i druge školske prostorije. Nastavno osoblje u ovim školama deli jednu zbornicu, što im daje dodatne mogućnosti da komuniciraju i sarađuju. Učenici učestvuju u zajedničkim sportskim i kulturnim aktivnostima. Slična situacija je zabeležena u takvim školama u Gnjilanu, Đakovici, Istoku, Peći i Prištini.

U Južnoj Mitrovici, učenici koji pohađaju više srednje škole na bosanskom jeziku nisu fizički razdvojeni od svojih vršnjaka koji prate nastavu u skladu sa albanskim nastavnim planom i programom nastave i učenja. Ovo je dovelo do relativno visokog nivoa interakcije bez ikakvih smetnji između učenika. Međutim, fizička podeljenost između učenika koji prate nastavu na bosanskog jeziku i učenika koji prate nastavu na albanskog jeziku u osnovnim školama i nižim srednjim školama rezultirala je veoma niskim nivoom interakcije, dostižući tačku gde kosovski učenici na bosanskom jeziku ne napuštaju svoje učionice da se igraju u dvorištu s drugom učenicima tokom pauze za ručak nakon malih verbalnih čarki između učenika.

Vannastavni program na romskom jeziku

MONT je osmislio modul romskog jezika sa elementima istorije i kulture za nivo osnovnog obrazovanja koji je po prvi put predstavljen u Prizrenu 2011. po usvajanju *Strategije za integraciju zajednica Roma, Aškalija i Egipćana 2009–2015*.⁶⁰ i usvajanju MONT-ovog Administrativnog uputstva 07/2010.⁶¹ U okviru srpskog plana i programa nastave i učenja, časovi romskog jezika obezbeđeni su u nekoliko škola u Gnjilanu, Kamenici i Severnoj Mitrovici.

---

⁶⁰ KP, *Strategija za integraciju zajednica kosovskih Roma, Aškalija i Egipćana, 2009–2015*, decembar 2008.

⁶¹ Administrativno uputstvo MONT-a 07/2010 „Sprovođenje plana i revidirani program sa dopunama za predmet: romski jezik sa elementima kulture i istorije”, 21. jun 2010.

Pored postojećih razreda u Prizrenu, MONT je objavio konkurs za zapošljavanje nastavnika romskog jezika u 2015. kako bi se proširilo učenje romskog jezika, kulture i časova istorije u opštinama Uroševac, Kosovo Polje, Đakovica, Obilić i Peć.⁶² MONT je takođe izradio udžbenike na romskom jeziku za drugi, treći i četvrti razred osnovne škole i đaci su besplatno mogli da dobiju ove udžbenike.

Uprkos svim ovim nastojanjima, opštinska odeljenja za obrazovanje su prijavila da časovi u Kosovu Polju i Obiliću nikad nisu počeli jer škole koje su trebalo da organizuju ove časove funkcionišu u sklopu srpskog plana i programa nastave i učenja na Kosovu.⁶³ S druge strane, časovi u opštini Peć nisu počeli jer opštinska odeljenja za obrazovanje nisu finansirala njihovo organizovanje. Počelo se sa časovima u opštini Đakovica, ali je nastava prekinuta u 2016. godini zbog neisplaćenih plata za nastavnika. Časovi u Uroševcu su se nastavili za nekoliko učenika iz zajednice kosovskih Albanaca i kosovskih Aškalija do kraja 2015/2016. školske godine pošto je nastavnik koji je radio na volonterskoj osnovi našao plaćen posao.

Predstavnik kosovskih Roma sa kojim je obavljen razgovor u Podujevu, izjavio je da su časovi romskog jezika sastavni deo lokalnog akcionog plana za integraciju zajednica kosovskih Roma, kosovskih Aškalija i kosovskih Egipćana koji je usvojen 2016. ali sve do sada ovi časovi nisu postali sastavni deo plana i programa nastave i učenja škola u opštini. Prema izjavama ispitanika, u zajednici vlada velika zainteresovanost za učenje romskog jezika, ali nikad nisu zvanično uputili zahtev opštinskom odeljenju za obrazovanje. Prema izjavama ispitanika iz Priluzja (Vučitrn), časovi romskog su organizovani u lokalnom obrazovnom centru.

Dodatni predmeti karakteristični za zajednice koji pomažu zajednicama u očuvanju njihovog identiteta

Značajne pravne odredbe:

Zajednice imaju pravo da izrade obrazovne module u vezi sa svojom kulturom, istorijom i tradicijom u saradnji sa vladom.⁶⁴ Jedan od ciljeva preduniverzitetskog obrazovanja bio je da se učenici pripreme za odgovoran život u duhu mira, tolerancije, rodne ravnopravnosti i prijateljstva među pripadnicima svih zajednica na Kosovu.⁶⁵

MONT nije pokrenuo izradu nikakvih dodatnih predmeta karakterističnih za zajednice nakon uvođenja romskog jezika, istorije i kulture za osnovno obrazovanje. Međutim, OPPNUK 2017–2021. obuhvata predmete karakteristične za zajednice u sklopu svojih aktivnosti koje su se ticale obrazovanja zajednica. Nijedan predstavnik opštinskih odeljenja za obrazovanje sa kojima je razgovarano nije primio nijedan zahtev od predstavnika zajednica za izradu predmeta karakterističnih za zajednice u vezi sa njihovom kulturom, istorijom i tradicijom ili za učenje o drugim zajednicama. Svi predstavnici zajednica sa kojima je razgovarano su potvrdili da nisu zahtevali predmete takve vrste. Ispitanici iz zajednica kosovskih Aškalija (Vučitrn) i kosovskih Goranaca (Prizren) su izjavili da bi pozdravili uvođenje takvih predmeta. Predstavnik zajednice kosovskih Turaka iz Gnjilana je izjavio da iako mnogi pripadnici njegove zajednice pohađaju nastavu na albanskom jeziku, nisu zahtevali uvođenje modula (nastavne oblasti) karakterističnih za zajednice na turskom

⁶² Program je uspostavljen kao sastavni deo projekta Nastavnog centra „ACCESS, odnosno PRISTUP – povećati pristup obrazovanju i razumevanju među različitim kulturama” u saradnji sa MONT-om i opštinskim odeljenjima za obrazovanje.

⁶³ Srpski sistem plana i programa nastave i učenja nije dozvolio organizovanje časova romskog jezika u ciljnim školama sa učenicima kosovskim Romima.

⁶⁴ Videti član 8.7 ZZPPZ.

⁶⁵ Videti član 1.2.5 ZPUK.

jeziku u škole. Ispitanik iz zajednice kosovskih Turaka u Vučitrnu je s druge strane izjavio da njegova lokalna zajednica priprema zahtev za opštinsko odeljenje za obrazovanje kako bi se učenicima srednjih škola omogućilo učenje turskog jezika kao vannastavnog predmeta.

3.3 Učenje službenih jezika

Značajne pravne odredbe:

Kosovski zakoni predviđaju učenje jednog od službenih jezika.⁶⁶ Istovremeno učenje dva jezika nije predviđeno. To znači da pripadnici zajednica koji pohađaju nastavu na jednom od dva službena jezika ne moraju da uče drugi službeni jezik; dok pripadnici zajednica koji pohađaju nastavu na neslužbenim jezicima mogu da uče službeni jezik po svom izboru.⁶⁷

U sklopu kosovskog plana i programa nastave i učenja, časovi albanskog kao službenog jezika omogućeni su do dva sata nedeljno počevši od trećeg razreda osnovnih škola na bosanskom i turskom jeziku. Prema izjavama zvaničnika MONT-a sa kojim je razgovarano, učenje srpskog kao službenoga jezika i dalje je nedostupno za učenike koji pohađaju nastavu na albanskom, ali i za učenike koji se školuju na bosanskom i turskom jeziku.

Na osnovu razgovora sa predstavnicima opštinskih odeljenja za obrazovanje je potvrđeno da učenici u svim školama na kojima se nastava odvija na bosanskom i turskom jeziku uče albanski kao službeni jezik.⁶⁸ Niko od predstavnika opštinskih odeljenja za obrazovanje i direktora škola nije bio upoznat da postoji ikakva neformalna ili vannastavna aktivnost koju organizuju škole za učenje albanskog, osim postojećeg predmeta koji se izučava u sklopu nastave ili da su uvedeni časovi fakultativne nastave srpskog jezika. Od ukupno 13 ispitanika iz zajednica kosovskih Bošnjaka i kosovskih Turaka u opštinama koje organizuju nastavu na bosanskom i turskom u sklopu kosovskog plana i programa nastave i učenja, devet je izjavilo da su zadovoljni brojem časova albanskog jezika koji je organizovan. Međutim, svi direktori škola u kojima se nastava odvija na bosanskom i turskom jeziku sa kojima je razgovarano su uočili nedostatak udžbenika za učenje albanskog jezika kao stranog jezika. Prema izjavama ispitanika, udžbenici za učenje albanskog jezika u školama gde se nastava odvija na jezicima zajednica moraju biti prilagođeni učenicima čiji maternji jezik nije albanski, umesto korišćenja udžbenika istovetnih onim koji se koriste u obrazovanju gde se celokupna nastava odvija na albanskom jeziku. Vredno pomena je da je MONT sarađivao sa Kancelarijom visokog predstavnika za nacionalne manjine OEBS-a 2011. oko izrade takvih udžbenika, međutim, udžbenici nisu uključeni u programe MONT-a.⁶⁹

⁶⁶ Videti *supra* fusnota 33

⁶⁷ Videti član 24.6.2 ZPUK; član 8.10 ZZPPZ; i član 21 ZUJ.

⁶⁸ Svih devet opština sa školama osnovnog obrazovanja i nižih razreda srednje škole (Dečani, Dragaš, Gnjilane, Istok, Mamuša, Južna Mitrovica, Peć, Priština i Prizren; jedini časovi u Đakovici na bosanskom jeziku organizovani su za prvi razred, gde nije predviđeno učenje albanskog), ali i viši razredi srednje škole (Dragaš, Gnjilane, Mamuša, južna Mitrovica, Peć, Priština, Prizren).

⁶⁹ Razgovor sa šefom MONT-ovog Odeljenja za obrazovanje zajednica, obavljen 4. jula 2017.

3.4 Podrška institucija u jednakom pristupu obrazovanju

Značajne pravne odredbe:

Ustav garantuje pravo na besplatno osnovno obrazovanje za sve⁷⁰ i obavezuje institucije da obezbede jednake mogućnosti u obrazovanju za sve, u skladu sa njihovim sposobnostima i potrebama.⁷¹ MONT je dužan da promoviše zaštitu ugroženih grupa unutar obrazovnog sistema i mere koje će sprečiti prestanak školovanja.⁷² Kako bi promovisali pohađanje nastave i smanjili prestanak školovanja, opština je dužna da obezbedi siguran i efikasan prevoz za učenike obaveznog obrazovanja kako bi pohađali nastavu. Opština može po svom nahođenju da naplaćuje ili ukine plaćanje taksi za ukupne ekonomske troškove za školski prevoz za: a) učenike koji žive unutar upisnog područja, ali na udaljenosti od četiri kilometara od škole, osim učenika sa invaliditetom i b) učenika koji žive izvan upisnog područja.⁷³

Od ukupno 28 predstavnika opštinskih odeljenja za obrazovanje,⁷⁴ 16 je izjavilo da organizuju prevoz za učenike iz zajednica u brojčanoj manjini koji žive izvan upisnog područja ili na većoj udaljenosti od četiri kilometra od škole.⁷⁵ Prema izjavama predstavnika deset opštinskih odeljenja za obrazovanje nije bilo potrebe da se organizuje prevoz s obzirom da su se sve škole u kojima su nastavu pohađali pripadnici zajednica u brojčanoj manjini nalazile u prečniku od četiri kilometra od prihvatnog područja.⁷⁶ Samo je opština Štimlje organizovala prevoz za učenike iz većinske zajednice kosovskih Albanaca, dok u Kamenici prevoz za učenike iz zajednica kosovskih Srba, kosovskih Roma i kosovskih Goranaca finansira Kancelarija Vlade Srbije za Kosovo i Metohiju (KVL SKIM). Predstavnik zajednice kosovskih Roma je naveo nedostatak prevoza kao problem koji utiče na učenike iz njegove zajednice.

MONT i opštine daju različite stipendije uz podršku donatora i međunarodnih organizacija, da bi zajednicama obezbedili bolji pristup obrazovanju. Nekoliko opština dalo je stipendije đacima na preduniverzitetskom nivou tokom školske 2016/2017. god.⁷⁷ Pored toga, MONT u

saradnji sa međunarodnim partnerima, davao je stipendije srednjoškolcima iz zajednica kosovskih Roma, kosovskih Aškalija i kosovskih Egipćana, da bi podržao njihove potrebe za obrazovanjem. Prema navodima šefa Odseka za obrazovanje zajednica pri MONT-u, MONT je u saradnji sa organizacijama građanskog društva,⁷⁸ srednjoškolcima iz zajednica kosovskih Roma, kosovskih Aškalija i kosovskih Egipćana dao 500 stipendija u mesečnom iznosu od 30 evra za školsku 2016/2017. god.

⁷⁰ Videti član 3.1 ZPUK.

⁷¹ Videti član 3.3 ZPUK.

⁷² Videti član 5.1.4 ZPUK.

⁷³ Videti član 15.5(1) i 15.5(2) ZPUK.

⁷⁴ Isključujući predstavnika Opštinskog odeljenja za obrazovanje iz Parteša koji nije odgovorio na ovo pitanje, s obzirom da je Parteš monoetnička opština. Videti supra fusnotu 13 za dodatne monoetničke opštine sa stanovništvom kosovskim Albancima koje nisu deo ovog izveštaja. Vredi napomenuti da je Parteš naseljen kosovskim Srbima i stoga je uključen u ovaj izveštaj.

⁷⁵ Dečani, Dragaš, Đakovica, Gračanica, Istok, Klina, Klokot, Lipljan, Novo Brdo, Peć, Priština, Prizren, Orahovac, Ranilug, Srbica i Štrpce.

⁷⁶ Uroševac, Kosovo Polje, Gnjilane, Mamuša, Južna Mitrovica, Obilić, Podujevo, Suva Reka, Vitina i Vučitrn.

⁷⁷ Stipendije su date srednjoškolcima u opštinama Kosovo Polje (deset stipendija, 250 evra godišnje po korisniku, a podatke o pripadnosti zajednici ili rodu korisnika nije bilo moguće dobiti), Istok (jedan kosovsko egipćanski učenik i jedna učenica Bošnjakinja, a iznos nije naveden), Podujevo (troje kosovskih Aškalija, 150 evra do 180 evra godišnje) i Suva Reka (dvoje kosovskih Aškalija, jedan korisnik muškog i jedan ženskog roda, 30 evra mesečno). U Đakovici, Štimlju i Srbici, učenici iz zajednica sa brojčanom manjinom nisu se ni prijavili niti su izabrani za neku stipendiju.

⁷⁸ Romski obrazovni fond; Kosovska fondacija za otvoreno društvo; Glas Roma, Aškalija i Egipćana; Švajcarska crkvena pomoć.

Što se tiče neupisivanja, zakašnjelog upisivanja i ispisivanja iz škola, sve OUO, izuzev Kamenice, Gračanice, Prištine, Dragaša i Mamuše, prema navodima, uspostavile su timove za sprečavanje i reagovanje povodom napuštanja i neupisivanja u obavezno obrazovanje (TSRNN), na opštinskom nivou. Pored toga, sve OUO, izuzev Kamenice, Gračanice, Suve Reke, Dragaša i Mamuše, uspostavile su TSRNN i na nivou škole.⁷⁹ Zatim, OUO u šest opština⁸⁰ preduzele su dodatne mere za sprečavanje ili rešavanje slučajeva neupisivanja, zakašnjelog upisivanja i ispisivanja iz škola. Na nivou škole, osim u Klini gde prema navodima nije zabeležen nijedan slučaj ispisivanja iz škole, svi direktori škola koje pohađa značajan broj pripadnika zajednica kosovskih Roma, kosovskih Aškalija i/ili kosovskih Egipćana u 14 opština⁸¹ izjavili su da su njihove škole preduzele mere radi sprečavanja ili rešavanja slučajeva ispisivanja iz škole. Škole su sarađivale sa donatorima i organizacijama građanskog društva radi održavanja časova nadoknade/dopunskih časova, kao i sa asistentima u nastavi, i davale su finansijsku pomoć učenicima koji su bili pod rizikom od ispisivanja. Pored toga, sa roditeljima su organizovane aktivnosti informisanja i kampanje podizanja svesti. Trinaest opština⁸² je dodatno podržalo nastavne centre koje predvodi građansko društvo u radu sa učenicima iz ugroženih zajednica finansijskim sredstvima, obezbeđivanjem prostorija i drva za ogrev, kao i učioničkog prostora za aktivnosti.

Prema navodima šest OUO,⁸³ održan je program obuke za nastavni kadar o multikulturalnim aspektima obrazovanja i o kulturi i pojedinostima zajednica. Program obuke je organizovao ili MONT u okviru OPPNUK ili su ga organizovale organizacije građanskog društva poput Kosovskog centra za obrazovanje i centra „Qendra Kulturore Turke“. Direktori škola sa kojima je obavljen razgovor iz osam dodatnih opština,⁸⁴ izjavili su da su nastavnici iz njihovih škola učestvovali u programima obuke koje su organizovale organizacije građanskog društva i donatori, kao što su organizacije Glas Roma, Aškalija i Egipćana (Voice of Roma, Ashkali and Egyptians), Kosovska fondacija za otvoreno društvo (KFOS) i Misija OEBS-a na Kosovu, na temu raznolikosti i inkluzije u obrazovanju. Međutim, redovno strukovno usavršavanje nastavnog kadra koji radi sa učenicima iz različitih zajednica nije obezbeđeno na sistematski način i nije uvek koordinisano između obrazovnih ustanova.

---

⁷⁹ Uspostavljanje TSRNN predviđeno je i uređeno Administrativnim uputstvom MONT-a 7/2011 o „osnivanju i jačanju timova za sprečavanje i reakciju povodom napuštanja i neupisivanja u obavezno obrazovanje“, od 14. oktobra 2011. godine koje je izmenjeno i dopunjeno Administrativnim uputstvom 19/2012 o „osnivanju i jačanju timova za sprečavanje i reakciju povodom napuštanja i neupisivanja u obavezno obrazovanje“, od 14. oktobra 2012. god.

⁸⁰ Kamenica (nije navedeno, za troje učenika iz zajednice kosovskih Roma), Podujevo (finansijska pomoć i školski materijal), Kosovo Polje (7 000 evra izdvojeno za časove nadoknade za ugrožene zajednice), Istok (sastanci sa zajednicama na temu ispisivanja iz škola), Prizren (podizanje svesti roditelja), Suva Reka (obezbeđivanje prostorija za časove nadoknade).

⁸¹ Dečane, Uroševac, Kosovo Polje, Đakovica, Istok, Lipljan, Južna Mitrovica, Obilić, Peć, Podujevo, Prizren, Orahovac, Štimlje i Suva Reka.

⁸² Uroševac, Đakovica, Gnjilane, Istok, Klina, Lipljan, Južna Mitrovica, Novo Brdo, Podujevo, Prizren, Orahovac, Štimlje i Vučitrn.

⁸³ Uroševac, Đakovica, Gnjilane, Istok, Klina i Vitina.

⁸⁴ Dečane, Klokot, Leposavić, Lipljan, Južna Mitrovica, Priština, Orahovac i Suva Reka.

4. PREGLED OBRAZOVANJA NA SRPSKOM JEZIKU

Srodne zakonske odredbe:

Škole u kojima se nastava izvodi na srpskom jeziku mogu da se prijave za plan i program nastave i učenja ili za udžbenike koje izrađuje srpsko MPNTR uz dostavljanje obaveštenja MONT-u i nakon postupka radi vršenja uvida.⁸⁵ Opštine imaju nadležnost da stvore uslove radi obezbeđivanja obrazovnih usluga prema planu i programu nastave i učenja na srpskom jeziku koji ovlasti MONT.⁸⁶ Ovo uključuje saradnju sa srpskim institucijama⁸⁷ i primanje njihove finansijske podrške.⁸⁸

Škole na Kosovu u kojima se nastava izvodi na srpskom jeziku koriste plan i program nastave i učenja koji je izradio srpski Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja.⁸⁹ Na osnovu Sveobuhvatnog predloga za rešavanje statusa Kosova, relevantne zakonske odredbe na Kosovu predviđaju uslove dozvoljavanja upotrebe srpskog plana i programa nastave i učenja na Kosovu, ali ove odredbe se još uvek ne sprovode u praksi. Kosovske institucije nisu radile ni na izradi odvojenog plana i programa nastave i učenja na srpskom jeziku na Kosovu.⁹⁰ MONT nije, do sada, dobio nijedan zahtev od škola koje rade prema srpskom planu i programu nastave i učenja u vezi sa upotrebom plana i programa nastave i učenja. Na Kosovu u 24 opštine postoji 131 škola preduniverzitetskog nivoa koja radi prema srpskom planu i programu nastave i učenja.⁹¹ Među njima je 56 matičnih osnovnih škola (sa 30 isturenih odeljenja), 26 matičnih srednjih škola (sa 13 isturenih odeljenja) i četiri matične srednje stručne škole (SSŠ) (sa dva isturena odeljenja). Osnovne i srednje škole koje rade prema srpskom planu i programu nastave i učenja često dele iste prostorije, pošto je većina srednjih škola koje rade prema srpskom planu i programu nastave i učenja izmeštena iz svog glavnog sedišta posle 1999. godine, posebno škole u gradskim centrima, pa se danas nalaze u osnovnim školama, uglavnom u seoskim sredinama.⁹²

Pored toga, u devet opština postoje škole koje prostorije dele sa školama koje rade prema kosovskom planu i programu nastave i učenja i prema srpskom planu i programu nastave i učenja.⁹³ Te škole dele prostorije tako što menjaju smene ili su fizički odvojene (npr.

⁸⁵ Videti član 8. stav 5. ZZPPZ.

⁸⁶ Videti član 12. stav 1. ZOUK.

⁸⁷ Videti član 4. stav 3 ZOU.

⁸⁸ Videti član 30. stav 2 ZLSU.

⁸⁹ Sistem prema srpskom planu i programu nastave i učenja strukturisan je prema modelu 4+4+3(4), sa obavezanim predškolskim obrazovanjem – ISCED nivo 0 (uzrast od 5 do 6,5), osnovnom školom (dva ciklusa od po četiri godine, ukupno osam godina, uzrasta od 6,5 do 7,5 godina) i srednja škola (tri ili četiri godine, sa upisom za učenike uzrasta ispod 17 godina).

⁹⁰ Sveobuhvatni predlog za rešenje statusa Kosova (2007) sadržao je jake garancije za prava kosovskih Srba uključujući obrazovanje. Shodno tome je omogućeno školama na Kosovu u kojima se nastava odvija u skladu sa srpskim planom i programom nastave i učenja da koriste udžbenike izrađene u Srbiji nakon obaveštavanja MONT-a, odredba koju te škole nisu nikada primenile. Ukoliko je MONT imao neke prigovore na upotrebu određenog udžbenika ili plana i programa nastave i učenja, nezavisna komisija bi preispitala takav udžbenik ili plan i program nastave i učenja. Relevantne odredbe sadržane u Predlogu su uključene u pravni okvir Kosova koji se tiče zajednica. Konkretno, odredba o korišćenju udžbenika po srpskom planu i programu sadržana je u članu 12.2 ZOUK-a. U obuhvatnom izveštaju koji je 2010. god. objavila nezavisna komisija koju su uspostavile kosovske ustanove zadužene za plan i program nastave i učenja preporučena je izrada novog plana i programa nastave i učenja na srpskom jeziku. Međutim, ta preporuka nikada nije primenjena, pošto nikada nije dobila saglasnost srpskih prosvetnih ustanova zaduženih za plan i program nastave i učenja; Nezavisna komisija MONT za pregled nastavnog materijala na srpskom jeziku, Obuhvatni izveštaj, 24. jun 2010. godine, <http://www.erisee.org/sites/default/files/-%20Comprehensive%20Report%20of%20Independent%20Commission%20for%20the%20review%20of%20serbian%20language%20teaching%20materials.pdf> (pristupljeno 8. septembra 2017. godine).

⁹¹ Podatak je dobijen od MPNTR, a proverila ga je Misija OEBS-a na Kosovu kroz svoj rad na posmatranju. Za više detalja videti Aneks 2.

⁹² Sledstveno tome, broj škola ne odgovara broju školskih prostorija, tj. broj prostorija je manji od broja škola.

⁹³ Dragaš, Kosovo Polje, Gnjilane, Kamenica, Klokot, Lipljan, Novo Brdo, Obilić i Vitina.

različiti spratovi za različite sisteme). Šef Odseka za obrazovanje zajednica pri MONT-u izjavio je, u pogledu koordinacije prosvetnih delatnosti između dvaju sistema, da ne postoji formalna saradnja. Ne postoje sistematske institucionalne inicijative koje promovišu interakciju, međukulturalno i učenje jezika kod dece koja te škole pohađaju prema dva odvojena nastavna plana i programa učenja. Sporadične vannastavne aktivnosti koje okupljaju decu iz dvaju sistema uglavnom pokreću i finansiraju građansko društvo i međunarodni donatori. Nepostojeće prilike za učenjem drugog jezika u službenoj upotrebi u oba sistema dovele su do toga da postoje jezičke barijere koje dodatno produbljuju postojeće odsustvo interakcije i dijaloga.

U svom svakodnevnom funkcionisanju, škole koje rade prema srpskom planu i programu nastave i učenja suočavaju se sa izazovima u pogledu odgovarajućeg prostora i uslova. Prenatranost je ozbiljan problem, posebno u slučajevima u kojima je škola izmeštena iz ranijih prostorija da bi delila prostor sa drugom školom. Takvi slučajevi su приметni kod srednjih škola iz Prištine, koje su sada smeštene u prostorijama škole u Gračanici. Pored toga, neke škole, poput Osnovne škole „Peti oktobar“ u Globočici u opštini Dragaš, rade u teškim uslovima i u veoma ograničenom prostoru.

Fotografija 1 - Osnovna škola "Vuk Karadžić", Gnjilane

Zatim, ispitanici iz zajednica u Gnjilanu, Klini, Zubinom Potoku, Obiliću i Severnoj Mitrovici, kao problem naveli su nedovoljno kvalifikovan prosvetni kadar. Ispitanici u Štrpcu, Vitini, Vučitrnu i Srbici žalili su se na nedostatak resursa i nastavnog materijala. Neadekvatnu infrastrukturu i fizičke uslove škola, zastarelu opremu i nedostatak naučnih kabineta pomenuli su ispitanici u Partešu, Novom Brdu, Vitini, Kosovu Polju, Lipljanu, Srbici i Dragašu. U Orahovcu, dve škole koje rade prema srpskom planu i programu nastave i učenja koriste prostorije namenjene centru za zajednicu od 1999. god. Logističke stvari, u vezi sa radnim vremenom škola koje dele prostorije dvaju različita prosvetna sistema, zapazili su predstavnici Misije OEBS-a na Kosovu.

Na primer, u Dragašu, đaci kosovski Goranci su imali poteškoća oko fizičkog pristupa prostorijama škole tokom zvaničnih i školskih praznika, koji se takođe razlikuju. U tom slučaju, direktori u sistemu kosovskog plana i programa nastave i učenja, kao prosvetni zvaničnici nadležni za prostorije škola, zaključavali su prostorije tokom školskih pauza/praznika, čime su sprečavali pristup đacima koji školu pohađaju prema srpskom planu i programu nastave i učenja. Da bi se to rešilo, dva prosvetna sistema u Dragašu, od kraja 2015. godine, angažovana su u dijaloškoj inicijativi koju pomaže Misija OEBS-a na Kosovu po pitanju tehničkih stvari koje utiču na pristup zajednica obrazovanju u opštini, a u cilju smanjenja problema koji utiču na pristup školama. Dati proces je samim tim doveo do postizanja različitih tehničkih sporazuma u vezi sa funkcionisanjem zajedničkih prostorija škola.⁹⁴

Fotografija 2 - Srednja ekonomsko-trgovinska škola, Mlike, Dragaš

Što se tiče kontakta sa kosovskim institucijama, razgovori obavljeni sa OUO u 20 opština (ne računajući četiri opštine na severu koje nemaju OUO) u kojima postoje škole koje rade prema srpskom planu i programu nastave i učenja, ukazuju na to da postoji određena saradnja između dva sistema na lokalnom nivou. Sve ispitane OUO, izuzev u Istoku, Klini i Dragašu⁹⁵ znale su za tačan broj škola koje rade prema srpskom planu i programu nastave i učenja u datim opštinama.⁹⁶ Većina informacija kojima OUO raspolažu nije zvanična, međutim, njih 13 je uspelo da navede tačan ili približan broj đaka koji pohađaju škole koje rade prema srpskom planu i programu nastave i učenja.⁹⁷ Prema navodima, Istok i Klina ne održavaju nikakav vid zvanične saradnje ili kontakt sa strukturama koje rade prema srpskom planu i programu nastave i učenja.

⁹⁴ U mešovitim školama u Brodu i Restelici, dva sistema plana i programa nastave i učenja postigla su uzajamno prihvatljiv sporazum u vezi sa kalendarskim razlikama i nadoknadom izgubljenih časova; ostvaren je napredak u pogledu zajedničkog održavanja prostorija škola koje se dele i zajedničkog korišćenja drva za ogrev; a ključ od škole u Brodu deli se sa direktorom iz srpskog sistema plana i programa nastave i učenja.

⁹⁵ Ispitanik je izjavio da strukture koje rade prema srpskom planu i programu nastave i učenja u opštini nikada nisu zvanično navele broj škola koje tamo rade prema srpskom planu i programu nastave i učenja.

⁹⁶ Ove tri opštine navodno nisu posedovale takav podatak.

⁹⁷ Kosovo Polje, Gnjilane, Gračanica, Kamenica, Klokot, Novo Brdo, Obilić, Parteš, Peć, Priština, Orahovac, Ranilug i Vučitrn.

Sve veći broj opština je u proteklim godinama počeo da obezbeđuje neku vrstu podrške radu školama u kojima se nastava odvija po srpskom planu i programu nastave i učenja. U školskoj 2016/2017. god, 15 opština⁹⁸ je pomoglo školama pokrivanjem troškova održavanja ili popravki školskih objekata. Plaćanjem računa za javne komunalije poput vode i struje je podržalo 16 opština⁹⁹, a drva za ogrev je obezbedilo 15 opština.¹⁰⁰ Pored toga, u pet opština obezbeđena je podrška oko prevoza đaka upisanih u škole koje rade prema srpskom planu i programu nastave i učenja.¹⁰¹ Zatim, Ministarstvo za zajednice i povratak (MZP) obezbedilo je sredstva za infrastrukturne projekte u nekim sredinama.¹⁰²

Fotografija 3 - Istureno odeljenje osnovne škole, Mikronaselje, Severna Mitrovica

Još jedan izazov u vezi sa pristupom obrazovanju u školama koje rade prema srpskom planu i programu nastave i učenja na koji su ukazali ispitanici iz zajednica bilo je onemogućeno dostavljanje udžbenika na srpskom jeziku zbog zabrane prijema udžbenika iz srpskog plana i programa nastave i učenja, a koju su uvele kosovske institucije septembra 2015. godine koja je i dalje bila na snazi u vreme objavljivanja ove publikacije. Zabrana je uvedena kao kontra-mera srpskim vlastima koje nisu dozvoljavale da udžbenici za kosovski plan i program nastave i učenja budu poslani u „Preševsku dolinu“ u južnoj Srbiji u kojoj žive etnički Albanci. Nedostupnost udžbenika terenskim timovima prijavile su zajednice koje prate srpski plan i program nastave i učenja u Kamenici, Klokotu, Novom Brdu i Partešu, kao i predstavnik zajednice kosovskih Hrvata u Lipljanu.

⁹⁸ Dragaš, Kosovo Polje, Gnjilane, Gračanica, Kamenica, Klokot, Lipljan, Novo Brdo, Obilić, Peć, Priština, Orahovac, Ranilug, Štrpce i Vitina.

⁹⁹ Dragaš, Kosovo Polje, Gnjilane, Gračanica, Kamenica, Lipljan, Novo Brdo, Obilić, Peć, Priština, Orahovac, Ranilug, Srbica, Štrpce, Vitina i Vučitrn.

¹⁰⁰ Dragaš, Kosovo Polje, Gnjilane, Gračanica, Kamenica, Klokot, Lipljan, Novo Brdo, Obilić, Peć, Priština, Orahovac, Ranilug, Srbica i Vučitrn.

¹⁰¹ Novo Brdo plaća troškove prevoza za sve škole koje rade prema srpskom planu i programu nastave i učenja u opštini, dok Peć obezbeđuje gorivo za prevoz kosovsko srpskih đaka koji žive u selima, a putuju do sela Goraždevac na nastavu. Prevoz za pripadnike zajednica koje pohađaju škole koje rade prema srpskom planu i programu nastave i učenja finansiraju i opštine Lipljan, Priština i Orahovac. Međutim, učenicima iz zajednica kosovskih Roma i kosovskih Hrvata koji putuju iz Janjeva (Lipljan) do škola u kojima se nastava odvija po srpskom planu i programu nastave i učenja u Gračanici nije redovno obezbeđen prevoz.

¹⁰² Na primer, za unapređenje fizičkih uslova škola u selima Ajnovce (Kamenica), Banje (Srbica) i Ugljare (Gračanica) – razgovor sa stalnim sekretarom MZP obavljen 2. juna 2017. god.

Ispitanici iz Peći i Severne Mitrovice izvestili su o tome da je Uprava carina zadržala udžbenike na srpskom jeziku, što je uticalo na škole koje rade prema srpskom planu i programu nastave i učenja na celom Kosovu. Kao mehanizam za zaštitu i učešće zajednica, Savetodavno veće za zajednice (SVZ) pod okriljem predsednika, zalagalo se za ukidanje ove odluke, ali nije upotrebilo svoj mandat da pošalje zvaničnu preporuku MONT.¹⁰³ Nakon isteka mandata članova SVZ, naredno članstvo nije propatilo pitanje zabrane udžbenika za plan i programa nastave i učenja na srpskom jeziku. Pored toga, jedan ispitanik iz Klokota izjavio je da kupovina udžbenika od MPNTR predstavlja finansijski teret za mnoge roditelje, pošto MPNTR obezbeđuje besplatne udžbenike samo za đake porodica koje primaju socijalnu pomoć.

Što se tiče pitanja uzajamnog priznavanja diploma, prvobitni tehnički sporazum postignut 2011. god. pod okriljem dijaloga između Beograda i Prištine uz pomoć Evropske unije odnosio se isključivo na univerzitetske diplome. Ovaj sporazum je proširen 2016. kako bi uključio diplome osnovnih, srednjih i stručnih škola i diplome petog nivoa kvalifikacija u skladu sa Evropskim okvirom kvalifikacija (EOK).¹⁰⁴ Primena obnovljenog sporazuma trebalo je da počne marta 2016. god. Međutim, sporazum nije primenjen do danas.¹⁰⁵ Međutim, pozitivno je to da se provera diploma koje izdaje Univerzitet u Severnoj Mitrovici gde se nastava odvija na srpskom jeziku (USM) vrši na osnovu vladine uredbe usvojene 2015. godine,¹⁰⁶ iako to nije predmet sporazuma između Prištine i Beograda. Dati proces omogućio je svršenim studentima USM da se prijavljuju na konkurse za radna mesta, dobiju licence za rad i polažu stručne ispite u javnim ustanovama na Kosovu.

¹⁰³ Razgovori sa Radnom grupom SVZ za obrazovanje i višim pravnim savetnikom Sekretarijata SVZ obavljani su 30. maja, odnosno 9. juna 2017. god.

¹⁰⁴ Videti proces pregovora sa Prištinom u KVSIM, Univerzitetske diplome <http://www.kim.gov.rs/eng/p10.php> (pristupljeno 10. aprila 2018), KP, Zaključci o zajedničkom priznavanju diploma na osnovu prvobitnih sporazuma iz 2011. godine, 19. januar 2016. god. http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Conclusions_on_mutual_diploma_recognition_based_on_the_original_agreements_from_2011.pdf (pristupljeno 10. aprila 2018); Ibid, Radni zaključak radne grupe o diplomama, Brisel, 21. mart 2016. god. http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Operational_conclusion_of_the_working_group_on_Diplomas_Brussels,21_March_2016.pdf (pristupljeno 10. aprila 2018).

¹⁰⁵ Za izveštaje o napretku primene sporazuma, a koje je objavila Priština, videti <http://www.kryeministri-ks.net/?page=2.252> (pristupljeno 5. februara 2018), za izveštaje koje je objavio Beograd, videti Proces pregovora sa Prištinom u KVSIM, Izveštaj o napretku dijaloga između Beograda i Prištine <http://www.kim.gov.rs/eng/pregovaracki-proces.php> (pristupljeno 5. februara 2018).

¹⁰⁶ Videti vladinu Uredbu br. 21/2015 o postupcima i kriterijumima izdavanja uverenja građanima Kosova koji su stekli diplome na Univerzitetu u Severnoj Mitrovici, u svrhu prijavljivanja na konkurse za radna mesta, pribavljanja licenci za rad i polaganja stručnih ispita u javnim ustanovama, 14. januar 2016. god. [http://kryeministri-ks.net/repository/docs/RREGULLORE_\(QRK\)_-NR_212015_PËR_PROCEDURAT_DHE_KRITERET_PËR_LËSHIMIN_E_CERTIFIKATAVE_SHTETASVE_TË_REPUBLIKËS_SË_KOSOVËS_TË_CILËT_KANË_MARR.pdf](http://kryeministri-ks.net/repository/docs/RREGULLORE_(QRK)_-NR_212015_PËR_PROCEDURAT_DHE_KRITERET_PËR_LËSHIMIN_E_CERTIFIKATAVE_SHTETASVE_TË_REPUBLIKËS_SË_KOSOVËS_TË_CILËT_KANË_MARR.pdf) (pristupljeno 21. septembra 2017).

ZAKLJUČCI

Kosovske institucije su uložile napore koji zaslužuju svaku pohvalu, a istovremeno su u dovoljnoj meri ispunile svoje zakonske obaveze u vezi sa obrazovanjem zajednica na Kosovu. MONT je osmislio integrisani plan i program nastave i učenja na turskom i bosanskom jeziku, a obe zajednice uopšteno imaju pristup obrazovanju na svom maternjem jeziku na opštinskom nivou. Pored toga, časovi romskog jezika sa elementima istorije i kulture uvedeni su na nivou osnovne škole, a u tu svrhu posebno su osmišljeni udžbenici. Ovi časovi su se međutim samo nastavili u Prizrenu.

Obrazovanje na službenom ili jeziku zajednica po izboru, uopšteno je dostupno u većini opština naseljenim zajednicama čiji maternji jezik nije službeni; međutim, ono nije dostupno na svim nivoima preduniverzitetskog obrazovanja u svim opštinama. Posledično, neki učenici koji su se upisali na preduniverzitetsko obrazovanje na jezicima zajednica mogu pohađati samo osnovno i/ili niže srednje obrazovanje nakon čega nastavljaju sa višim srednjim obrazovanjem u nekoj drugoj opštini ili se upisuju u više srednje obrazovanje na albanskom jeziku. Prevoz se obično pruža kao alternativa u ovakvim slučajevima. Međutim, učenici koji putuju kako bi pohađali niže ili više srednje škole na izabranom jeziku nemaju organizovani prevoz u nekim opštinama. Ovo je posebno slučaj za obrazovanje na albanskom jeziku za učenike iz opština u kojima albansko stanovništvo nije većina.

Još jedan izazov sa kojim se suočavaju zajednice jeste nedostupnost udžbenika na jezicima zajednica, odnosno na turskom i bosanskom i neuspeh MONT-a da sadržinu udžbenika iz Turske i Bosne i Hercegovine prilagodi kosovskom kontekstu. Konkretno, i dalje je problematično obezbediti udžbenike za više srednje obrazovanje. Dalje, nedovoljan broj kvalifikovanog osoblja koje bi držalo nastavu na jezicima zajednica kao i nedovoljan broj žena zaposlenih na radnim mestima nastavnica u nekim školama koje funkcionišu u zajednicama predstavlja problem. Neredovna isplata nastavnika koji rade u ovim školama predstavlja dodatni problem.

Ne postoji nikakva saradnja između obrazovnih ustanova koje rade po kosovskom i srpskom planu i programu nastave i učenja, sa izuzetkom usluga finansijske podrške koje opštine pružaju školama koje rade po srpskom planu i programu nastave i učenja za potrebe rashoda, školarina i prevoza učenika. Opštine takođe uopšteno pružaju svoju podršku pripadnicima zajednica u brojčanoj manjini koji pohađaju škole koje rade po kosovskom planu i programu nastave i učenja sa ciljem da olakšaju pristup tih zajednica obrazovanju, olakšavanjem prevoza i stipendija.

Ono što je i dalje ključan problem kada govorimo o postojanju dva obrazovna sistema jeste činjenica da ne postoji međusobna interakcija. Postoje zakonske odredbe za adekvatan nadzor nad školama koje rade po srpskom planu i programu nastave i učenja od strane kosovskih institucija, ali ovaj sistem još uvek nije pušten u funkciju.

Nedostatak dijaloga između zajednica i sve veće jezičke barijere među mlađim generacijama, usled nedostatka inicijative za učenje službenih jezika, pitanje je koje iziskuje dalju pažnju. Albanski je kao službeni jezik dostupan učenicima koji pohađaju nastavu na bosanskom i turskom jeziku u svim školama. Međutim, nisu dostupni posebni udžbenici za učenje albanskog kao nematernjeg jezika. Ono što je pozitivno, jeste da *Strateški plan obrazovanja na Kosovu od 2017–2021. godine* pruža formalnu osnovu obrazovnim ustanovama da rade na ostvarivanju dijaloga između zajednica na polju obrazovanja.

Sem programa romskog jezika, istorije i kulture i četiri predmeta jezika, istorije, umetnosti i muzičkog vaspitanja u bosanskom i turskom planu i programu nastave i učenja, nijedna zajednica nije zahtevala nikakve dodatne predmete niti su isti pokrenuti od strane MONT-a, iako *Strateški plan obrazovanja na Kosovu 2017–2021. godine* predviđa konkretne aktivnosti u tom smislu. Prosvetnim radnicima je sporadično održavana obuka o multikulturnim aspektima obrazovanja.

Kada govorimo o procesu uzajamnog priznavanja diploma, nije stavljen u primenu sporazum koji su Priština i Beograd potpisali 2016. godine, a koji se odnosi na preduniverzitetske diplome. Zakašnjenja u primeni ovog sporazuma utiču na mogućnosti zapošljavanja i daljeg obrazovanja pripadnika zajednica u javnim institucijama na Kosovu.

PREPORUKE

Ministarstvu obrazovanja, nauke i tehnologije:

- obezbediti udžbenike i prpratne materijale za sve preduniverzitetske nivoe obrazovanja na albanskom i jezicima zajednica i besplatnu distribuciju istih u sklopu obaveznog obrazovanja;
- završiti prevod plana i programa nastave i učenja na jezike zajednica i prilagoditi sve uvezene udžbenike na bosanskom i turskom jeziku kosovskom kontekstu;
- preduzeti nastojanja da se obezbedi održivo obrazovanje na srpskom jeziku na Kosovu i pokrenuti proces konsultacija sa namerom da se krene sa sprovođenjem relevantnih zakonskih odredbi koje uređuju dato pitanje;
- izraditi udžbenike na predmetu Albanski jezik kao službeni (nematernji jezik) i obezbediti dovoljan broj primeraka istog i njihovu raspodelu među učenicima koji imaju predmet albanskog jezika u školama na jezicima zajednica;
- obezbediti šire učešće i uključenost zajednica u izradu praktičnih politika koje uređuju obrazovanje zajednica, kroz javne debate i uključivanjem i konsultovanjem mehanizama za zaštitu i učešće zajednica i relevantnih odbora pri Skupštini Kosova u svim procesima izrade obrazovnih praktičnih politika i propisa koji se posebno odnose na zajednice u brojčanoj manjini;
- obezbediti primenu relevantnih delova KSP0 2017–2021. koji se odnose na zajednice i rodnu ravnopravnost, konkretno Strateškog cilja 1 „Učešće i inkluzija i njeni rezultati”, uključujući aktivnost br. 1.8 koja predviđa izradu praktičnih politika i mehanizama za unapređivanje dijaloga između zajednica, tolerancije i rodne ravnopravnosti kroz obrazovanje. U tu svrhu, dodeliti finansijska sredstva za sprovođenje relevantnih tačaka iz KSP0 2017–2021. u skladu sa vremenskim okvirom koji predviđa Akcioni plan KSP0-a, koordinisati sve ove procese u okviru MONT-a i sa spoljnim partnerima i donatorima, uključujući i sve druge relevantne institucije, kao što su Kancelarija poverenika za jezike i opštinske uprave za obrazovanje;
- osmisliti i održati obuku prosvetnim radnicima iz svih zajednica o multikulturnim aspektima obrazovanja na sistematski način;
- obezbediti održivo sprovođenje programa za usavršavanje nastavnika koji predaju na jezicima zajednica, pružanjem podrške i praćenjem rada univerziteta koji nude ovakve nastavne programe sa ciljem da ispune sve zakonom propisane kriterijume za kvalitetno obrazovanje na jezicima zajednica;
- nastaviti sa sprovođenjem sporazuma o uzajamnom priznavanju diploma sa Beogradom, sa namerom da se unaprede mogućnosti zapošljavanja pripadnika zajednica u prosveti i mogućnosti obrazovanja samih zajednica. Takođe, nastaviti sa procesom provere diploma izdatih na Univerzitetu u Severnoj Mitrovici i proširiti ovaj proces na diplome koje su izdale ustanove za preduniverzitetsko obrazovanje koje rade po srpskom planu i programu nastave i učenja na Kosovu, kako bi se pripadnicima zajednica koji su završili studije u ovim obrazovnim ustanovama pružila mogućnost visokog obrazovanja i nakon toga i zapošljavanja.

Opštinama:

- sledeći primer Prizrena, opštine bi trebalo da nastave da se zalažu za održivo održavanje časova romskog jezika. Ovo podrazumeva istovremeno i obezbeđivanje redovne isplate ličnih dohodaka nastavnicima romskog jezika;
- unaprediti kontakt, saradnju i interakciju u mešovitim školama u kojima su smeštene ustanove u sklopu oba sistema organizovanjem vannastavnih umetničkih, sportskih, ekoloških, kulturnih i jezičkih aktivnosti, koje bi uključivale ne samo učenike, već i prosvetne radnike i roditelje iz oba sistema i izdvojiti finansijska sredstva za realizaciju ovih aktivnosti;
- u zavisnosti od nivoa relevantnosti za date opštine sa većinskim srpskim življem: organizovati prevoz pripadnika zajednica koji putuju svakodnevno kako bi pohađali nastavu na albanskom kao službenom jeziku, kao i za pripadnike ostalih zajednica u skladu sa zakonom. Isto se odnosi na ostale opštine koje ne ispunjavaju relevantne pravne obaveze da obezbede prevoz kao alternativu osobama koje pripadaju zajednicama u brojčanoj manjini u datoj opštini koje moraju da putuju u druge opštine da bi nastavile sa preduniverzitetskim obrazovanjem na jeziku po svom izboru;
- obezbediti redovnu isplatu prosvetnim radnicima koji predaju jezike zajednica;
- preduzeti mere sa namerom da se privuče veći broj žena koje će držati nastavu u školama koje rade na jezicima zajednica, promovisanjem rodne ravnopravnosti u zapošljavanju i dopiranjem do potencijalnih kandidatkinja sa namerom da se podstaknu da se prijave za upražnjena radna mesta nastavnika u tim školama.

Aneks 1 – Pregled opština shodno vrsti pruženog obrazovanja

Opština	Kosovski plan i program nastave i učenja						Srpski plan i program nastave i učenja		Škole sa mešovitim planom i programom nastave i učenja
	Po jeziku				Po zajednicama		Srpski jezik	Mešovite zajednice	
	Albanski	Turski	Bosanski	Romski	Mešovite zajednice	Zajednice Roma, Aškalija i			
Dečani	✓		✓		✓	✓			
Dragaš	✓		✓		✓		✓	✓	✓
Uroševac	✓				✓	✓			
Kosovo Polje	✓				✓	✓	✓	✓	✓
Đakovica	✓				✓	✓			
Gnjilane	✓	✓			✓		✓	✓	✓
Glogovac	✓								
Gračanica	✓ ^{1,2}						✓	✓	
Elez Han	✓								
Istok	✓		✓		✓	✓	✓	✓	
Junik	✓								
Kačanik	✓								
Kamenica	✓						✓	✓	✓
Klina	✓				✓	✓	✓		
Klokot	✓ ¹						✓	✓ ³	✓
Leposavić	✓ ¹						✓	✓	
Lipljan	✓				✓	✓	✓	✓	✓
Mališevo	✓				✓	✓ ³			
Mamuša	✓ ¹	✓			✓				
Severna Mitrovica	✓ ¹						✓	✓	
Južna Mitrovica	✓	✓	✓		✓	✓			
Novo Brdo	✓ ¹						✓	✓	✓
Obilić	✓				✓	✓	✓	✓	✓
Parteš	x						✓		
Peć	✓		✓		✓	✓	✓		
Podujevo	✓				✓	✓			
Priština	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	
Prizren	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		
Orahovac	✓				✓	✓	✓	✓ ³	
Ranilug	x						✓		
Štimlje	✓				✓	✓			
Srbica	✓						✓		
Štrpce	✓ ¹						✓		
Suva Reka	✓				✓	✓			
Vitina	✓				✓	✓	✓		✓
Vučitrn	✓				✓	✓	✓	✓	
Zubin Potok	✓ ¹						✓		
Zvečan	✓ ¹						✓	✓	
Ukupno	36/9¹	5	7	1	22	18	25	16	9

Napomene: 1 – Škole na albanskom jeziku u opštinama u kojima je albanska zajednica u brojčanoj manjini; 2 – iako se škola u Kišnici nalazi u opštini, ona i dalje potpada pod Prištinu, sa time da je trenutno u toku proces prenosa na opštinu Gračanica; 3 – Škole koje pohađa veoma mali broj pripadnika zajednica

Aneks 2 – Škole koje rade po srpskom planu i programu nastave i učenja u kosovskim opštinama (sa izuzetkom onih koje dele svoje objekte sa školama koje rade po planu i programu nastave i učenja na albanskom jeziku koje su zasebno navedene)

Opština	Vrsta škole				Zajednice koje ih pohađaju
	Osnovne škole		Srednje + stručne škole		
	Matična	Istureno odeljenje	Matična	Istureno odeljenje	
Dragaš	2		1		Kosovski Goranci
Kosovo Polje	1	1			Kosovski Srbi, Kosovski Romi
Gnjilane	1	3	1	1	Kosovski Srbi, Kosovski Romi
Gračanica	6		8		Kosovski Srbi, Kosovski Romi, Kosovski Goranci
Istok	1	1			Kosovski Srbi
Kamenica	2	1		1	Kosovski Srbi, Kosovski Romi
Klina		1			Kosovski Srbi
Klokot	2		1		Kosovski Srbi
Leposavić	3	6	2		Kosovski Srbi, Kosovski Romi (osnovno obrazovanje), kosovski Bošnjaci (osnovno obrazovanje)
Lipljan	1	2			Kosovski Srbi
Severna Mitrovica	7	1	4 +1 stručna		Kosovski Srbi, Kosovski Romi (osnovno obrazovanje), Kosovski Bošnjaci, Kosovski Goranci
Novo Brdo	6	8	1 + 1 stručna	1	Kosovski Srbi, Kosovski Romi
Obilić	3			2	Kosovski Srbi, Kosovski Romi, Kosovske Aškalijske (osnovno obrazovanje), Kosovski Egipćani (osnovno obrazovanje), Kosovski Bošnjaci (osnovno obrazovanje)
Parteš	2			5 +1 stručna	Kosovski Srbi
Peć	1		2		Kosovski Srbi
Priština	1				Kosovski Srbi
Orahovac	2		1		Kosovski Srbi
Ranilug	2	1	2	3 + 1 stručna	Kosovski Srbi
Srbica	1		1 stručna		Kosovski Srbi

Štrpce	3	4	1 (<i>Gimnazija, Medicinska i Ekonomska škola „Jovan Cvijić“</i>)		Kosovski Srbi, Kosovski Romi (osnovno obrazovanje)
Vitina	1				Kosovski Srbi
Vučitrn	3	1	1		Kosovski Srbi, Kosovski Romi (osnovno obrazovanje)
Zubin Potok	2		1		Kosovski Srbi
Zvečan	3		1 stručna		Kosovski Srbi
UKUPNO	56	30	30 (<i>od kojih 4 srednje stručne</i>)	15 (<i>od kojih 2 srednje stručne</i>)	131

Aneks 3 – „Mešovite” škole sa zajedničkim školskim objektima

Opština	Lokacija	Škola	Jezik nastave	Zajednice koje je pohađaju	Objekat
Gnjilane	Poneš	Osnovna škola (OŠ) „Vesel Muja” (istureno odeljenje)	albanski	Kosovski Albanci	2016. godine su se učenici koji rade po oba plana i programa nastave i učenja preselili u novu zgradu koju su finansirali USAID i opština i i dalje koriste zajednički objekat.
		OŠ „Sveti Sava” (matična)	srpski	Kosovski Srbi	
Kamenica	Kamenica	Osnovna, srednja i stručna škola „Desanka Maksimović” (matična)	srpski	Kosovski Srbi, Kosovski Romi	Zasebni objekti u zajedničkom kompleksu i zajednički sistemi za grejanje
		OŠ „Fan Noli” (matična)	albanski	Kosovski Albanci	
Vitina	Binač	OŠ „Ndre Mjeda” (istureno odeljenje)	albanski	Kosovski Albanci	Dve manje susedne zgrade za svaki od sistema
		OŠ „Mladen Marković” (istureno odeljenje, od prvog do četvrtog razreda)	srpski	Kosovski Srbi	
Klokot	Mogila	Osnovna, srednja i stručna škola (OSSŠ) „Gjon Sereqi” (matična)	albanski	Kosovski Albanci	Oba sistema koriste isti objekat
		OŠ „Marko Rajković” (istureno odeljenje)	srpski	Kosovski Srbi	
Novo Brdo	Jasenovik	OŠ „Minatori” (istureno odeljenje)	albanski	Kosovski Albanci	Oba sistema koriste isti objekat
		OŠ „Sveti Sava” (istureno odeljenje)	srpski	Kosovski Srbi	

Lipljan	Janjevo	OSSŠ „Shtjefan Gjeqovi“ (matična)	albanski	Kosovski Albanci	Oba sistema koriste isti objekat
		OŠ „Vladimir Nazor“ (matična)	srpski	Kosovski Srbi, Kosovski Hrvati	
	Rabovce	OSSŠ „Drita“ (matična)	albanski	Kosovski Albanci	Oba sistema koriste isti objekat
		OŠ „Braća Aksić“ (istureno odeljenje)	srpski	Kosovski Srbi	
Kosovo Polje	Bresje	OSSŠ „Daut Bogujevci“ (matična)	albanski	Kosovski Albanci	Oba sistema koriste isti objekat
		OŠ „Aca Marović“ (matična)	srpski	Kosovski Srbi	
Obilić	Crkvena Vodica	OŠ „Dositej Obradović“ (matična)	srpski	Kosovski Srbi	Oba sistema koriste isti objekat
		OSSŠ „Fazli Graičevci“ (matična)	albanski	Kosovski Albanci	
Dragaš	Restelica	OŠ „22. Decembar“ (matična)	srpski	Kosovski Goranci	Oba sistema koriste isti objekat
		PLS „Restelica“ (matična)	bosanski i albanski	Kosovski Bošnjaci	
	Brod	OŠ „Zenuni“ (matična)	srpski	Kosovski Goranci	Oba sistema koriste isti objekat
		OSSŠ Zenuni (matična)	bosanski	Kosovski Bošnjaci	
	Rapća	OŠ „9. maj“ (matična)	srpski	Kosovski Goranci	Oba sistema koriste isti objekat
		PLS „9. maj“ (matična)	bosanski	Kosovski Bošnjaci	
	Krsteč	OŠ „9. maj“ (istureno odeljenje)	srpski	Kosovski Goranci	Oba sistema koriste isti objekat
		OSSŠ „9. Maj“ (istureno odeljenje)	bosanski	Kosovski Bošnjaci	
	Vranište	OŠ „25. maj“ (matična)	srpski	Kosovski Goranci	Oba sistema koriste isti objekat
		OSSŠ „25. maj“ (istureno odeljenje)	bosanski	Kosovski Bošnjaci	

Aneks 4 – Obrazovanje zajednice kosovskih Crnogoraca (izvor: OEBS-ovi Profili zajednica, 2010; praćenje OEBS-a)

Opštine u kojima su učenici iz zajednice kosovskih Crnogoraca upisani u preduniverzitetsko obrazovanje	Škole koje rade po srpskom planu i programu nastave i učenja
Istok	✓

Aneks 5 – Obrazovanje zajednice kosovskih Goranaca

Opštine u kojima su učenici iz zajednice kosovskih Goranaca upisani u preduniverzitetsko obrazovanje	Škole na bosanskom jeziku koje rade po kosovskom planu i programu nastave i učenja	Škole na turskom jeziku koje rade po kosovskom planu i programu nastave i učenja	Škole na albanskom jeziku koje rade po kosovskom planu i programu nastave i učenja	Škole koje rade po srpskom planu i programu nastave i učenja
Dragaš	✓			✓
Gračanica				✓
Severna Mitrovica				✓
Južna Mitrovica	✓		✓	✓ (nastava u Severnoj Mitrovici)
Priština	✓	✓	✓	
Prizren	✓	✓		

Aneks 6 – Obrazovanje zajednice kosovskih Hrvata (izvor: OEBS-ovi Profili zajednica, 2010; OEBS-ov profil Opštine Lipljan, septembar 2015; praćenje OEBS-a)

Opštine u kojima su učenici iz zajednice kosovskih Hrvata upisani u preduniverzitetsko obrazovanje	Škole koje rade po srpskom planu i programu nastave i učenja
Lipljan ¹⁰⁷	✓ (osnovno obrazovanje, za kojim sledi srednje obrazovanje u drugim opštinama u kojima funkcionišu srednje škole na srpskom jeziku)

¹⁰⁷ Osnovna škola u Janjevu „Vladimir Nazor”.

Aneks 7 – Obrazovanje zajednica kosovskih Roma, kosovskih Aškalijskih i kosovskih Egipćana

Opštine u kojima su učenici iz zajednica kosovskih Roma, kosovskih Aškalijskih i kosovskih Egipćana upisani u preduniverzitetsko obrazovanje	Zajednica kosovskih Roma		Časovi romskog jezika, istorije i kulture (osnovni nivo obrazovanja)		Zajednica kosovskih Aškalijskih (nakon obrazovanja na albanskom jeziku koje obezbeđuje MONT)	Zajednica kosovskih Egipćana (nakon obrazovanja na albanskom jeziku koje obezbeđuje MONT)
	Srpski plan i program nastave i učenja (srpski jezik)	Kosovski plan i program nastave i učenja (albanski jezik)	Srpski plan i program nastave i učenja	Kosovski plan i program nastave i učenja		
Dečane						✓
Uroševac	✓	✓		✓	✓	
Kosovo Polje	✓	✓			✓	✓
Đakovica	✓	✓			✓	✓
Gnjilane	✓		✓			
Gračanica	✓					
Istok	✓	✓				✓
Kamenica	✓		✓			
Klina	✓	✓				✓
Leposavić	✓					
Lipljan	✓				✓	
Severna Mitrovica	✓		✓			
Južna Mitrovica	✓	✓			✓	
Novo Brdo	✓		✓			
Obilić	✓	✓			✓	
Peć	✓	✓				✓
Podujevo	✓	✓			✓	
Priština					✓	
Prizren	✓	✓		✓	✓	
Orahovac	✓	✓			✓	✓
Štimlje					✓	
Suva Reka	✓	✓			✓	
Vučitrn	✓				✓	

Aneks 8 – Obrazovanje zajednice kosovskih Bošnjaka

Opštine sa znatnim brojem pripadnika zajednice kosovskih Bošnjaka upisanih na nivo preduniverzitetskog obrazovanja	Škole u kojima nastava izvodi na bosanskom jeziku ¹⁰⁸	
	Osnovna i niža srednja škola	Viša srednja škola, uključujući stručne škole
Dečane	1	0
Dragaš	9	1
Đakovica	1	0
Istok	2	0
Leposavić	Učenici se obrazuju na srpskom jeziku pod upravom MPNTR	
Severna Mitrovica	Učenici se obrazuju na srpskom jeziku pod upravom MPNTR	
Južna Mitrovica	1	1
Peć	6	4
Priština	1	1
Prizren	21	4

Aneks 9 – Obrazovanje zajednice kosovskih Turaka

Opštine sa znatnim brojem pripadnika zajednice kosovskih Turaka upisanih na nivo preduniverzitetskog obrazovanja	Škole u kojima se nastava odvija na turskom jeziku ¹⁰⁹	
	Osnovna i niža srednja škola	Viša srednja škola, uključujući stručne škole
Gnjilane	2	1
Mamuša	1	1
Južna Mitrovica	1	-
Priština	1	1
Prizren	6	4
Vučitrn	Nema škola gde se nastava odvija na turskom jeziku	

¹⁰⁸ Spisak uključuje matične škole i isturena odeljenja.

¹⁰⁹ Spisak uključuje matične škole i isturena odeljenja.

Aneks 10 – Obrazovanje zajednice kosovskih Albanaca u opštinama gde albansko stanovništvo nije većinsko

Opštine sa albanskim stanovništvom u brojčanoj manjini	Škole u kojima se nastava odvija na albanskom jeziku	
	Osnovna i niža srednja škola	Viša srednja škola, uključujući stručne škole
Gračanica	✓	
Klokot	✓	
Leposavić	✓	
Mamuša	✓	
Severna Mitrovica	✓	
Novo Brdo	✓	✓
Ranilug	Nijedna škola ne radi na albanskom jeziku. Opština obezbeđuje prevoz za 13 učenika kosovskih Albanaca koji pohađaju osnovnu, nižu srednju i višu srednju školu u školama u mestu Kamenica.	
Štrpce	✓	✓
Zubin Potok	✓	
Zvečan	✓	

PRISTUP
ZAJEDNICA
PREDUNIVERZITETSKOM
OBRAZOVANJU
NA KOSOVU

Organizacija za evropsku
bezbednost i saradnju
Misija na Kosovu